شورا

اوچنچی ییل

عــدد ۱۸ * سنه ۱۹۱۰

محرّری: رضاالدین بن فخرالدین

ناشرلری: محمدشاکر و محمدذاکر رامیيفلر

مندرجه‌سی:

محمدرحیم بهادرخان. (خیوه وخوارزم حکمداری).
توحید و علم امام ومدرس سرورالدین.
تحصیل عمومی.
اصلاح اسلامی ترکیه‌ده بو کونگی شیخ الاسلام کاظم افندینك بر خطبه‌سندن اقتباس ایدلدی.
ادبیاتمزنی مدرسه لرده اوقتو سعدی.
بوروغی آش وبورونغی سوزلر هادی آطلاسف.
مسکرات نلك آزغنه سی یاریمی فنی مقاله ب. ۋ. غزته‌سندن.
ممادش اویازنده مسلمانلر وآنلرنك اقتصادی حاللری عبدالقیوم بهمانی (حولبات).
روسیه‌ده مسلمان مسئله سی VIII. غ. آلیسف نلك «روسسقا یا میصل» ژورنالنده غی مقاله‌سندن عینا ترجمه. ف. ك.
تربیه وتعلیم. پیداغوغیا. «ذیل» احمد جان مصطفی. «مکتبلرمزده ملی روح» ع. د. م. «مکتبلرمز» امام ومدرس آخوندزاده اورمانچییف.
مراسله و مخابره. سعید پاصادی، ۋیرخورال هم طرویسکی‌دن.
تقریض. دیواری کالیندار، قواعدصرف العرب، تل یاریشی.
اشعار. «شاعرگه خطاب ایله شعر یازوچی‌غه» عبدالعزیز مناسبوف. «ظلم» ك. ابوبکری. «قهرمان‌غه» سعید سونچه‌له‌ی. «ملت یولینه» رضا شاهمرادف.
متنوعه. پتی ژورنال، ترکیه ایله روسیه آراسنده بولغان صوغشلر.
اوتکان بیرام ولی آپانای.
لطائف.

ادارەدن

فیض‌الباری افندی‌گە: بحثڭز ادارەگە تمام تابشرلمی طوروب باصلمیەچقدر.

* حسن‌علی افندی‌گە: ۹نچی ۱۰نچی عدد «شورا»لر پوچتە ایلە یبارلدی. مکتوبلرڭز باصلنور.

* ه. آ. افندی‌گە: «نادانلق» اسملی مقالەڭز کیلەچك عددە درج اولنور.

* ۱۶نچی عدد «شورا» قابندە اولان عربی شعردە آلتون قوی آغزندە تصویر ایدلمشیدی. بناءً علیە اوشبونڭ ترجمەسینی یازوچی افندیدن بو جزئی یاڭلشن تعمیر ایتمك رجا اولنەدر، شوندن صوڭ باصلنور.

* رضاء ترجمانی افندی‌گە: اوز طرفڭزدن کوسترلەش آدرس ایلە، سزلرگە «تل یاریشی» رسالەسی ٤نچی ایبوندە ادارەدن یبارلەشدر.

* عارف افندی توگییف گە: مکتوبڭز تابشرلدی، فکرڭز دقتکە آلندی.

* «چوما نیندای نرسە؟» اسملی مقالە باصلنەچقدر.

* ح. ل. افندی‌گە: مکتوبڭز، محمدرحیم بهادرخان ترجمەسی باصلندیغی صوڭ آلندی. ایلك کلمش اولە ایدی، کوب شیلر استفادە ایتمش اولور ایدك. صوڭغە قالوب تابشرلدیغی ایچون تأسف قیلدق. شعرڭز اوز نوبتندە شاید باصلنور.

* م. ف. م افندی‌گە: مقالەڭز اوشبو عدد ترتیب ایدلنوب بتدیکندن صوڭ آلندی. شونڭ ایچون آلداغی عددکە کرر.

* عبدالحمید الحمیدی افندی‌گە: ۳نچی جلد «آثار» هنوز باصلدیغی یوق.

«شورا» قابندە بر سؤال:

ترکی تیلندە مؤنث صیغەلر ایچون علامت اولمادیغی حالدە عثمانلی ترکلری نیچون «خان» مؤنثندە «خانم» دیمشلر؟ اسیای وسطی خلقلری «بیك» مؤنثنی «بیکم» رسمندە وروسیەدە اولان ترکلردە «بیکە» روشندە استعمال ایتمکدەلردر؟

تابشماقنڭ جوابی (۱۶نچی عدددە):

«جانبیتی» هم «اویل» دن تابالمادق
«غوریفقە» یراق بولغاچ بارالمادق
آستندغن آلتی آی ایزلگان دیگان سوز بار
بار ایکن «قارە توبە» دە چەالادق.

«قارە توبە» دە مکتب نجات شاگردی حماد کیلدبکف.

اعلان

«صراط مستقیم» عالم اسلامڭ هر طرفندە اڭ چوق انتشار ایدن بر مجلۀ اسلامیەدر.

«صراط مستقیم» ڭ قسم اولندە مجلس اعیان اعضاسندن مناسترلی اسماعیل حقی افندی کبی علمای مشهورە دین و فلسفۀ اسلامیە حقندە، قسم ثانیسندە ایسە منافع اسلامیە نقطۀ نظرندن سیاست جهان حقندە مقالات نافعە یازیلمقدەدر. بوندن بشقە هر هفتە شئون عالم اسلام و مطبوعات اسلامیەدن بحث ایدیلمکدەدر. آبونە بدلی روسیە ایچون سنەلکی (۱۷) فرانق، آلتی آیلق (۹) فرانقدر.

(Турція) TURQIE
Константинополь, Въ редакцію журнала „СЫРАТУЛЬ-МУСТАКИМЪ“.
CONSTANTINOPLE, REDACTION „SIRATOUL-MOUSTAKIME“

شرق کتابخانه سی
صاحبی: احمد اسحاقی
اورسق شهرنده
سنهٔ تأسیسی ۱۹۰۶

Адресъ: *Орскъ*, Оренбург. губ.
Ахмеду Исхакову.

« شرق کتابخانه سی » نده مصر ـ استانبول ـ هند ـ بیروت مطبوعاتی کلیتلی صورتده موجود در.

مکتب ومدرسه‌لر ایچون هر فندن، هر تورلی درس کتابلری، کوبلب آلوچیلرغه غایت آرزان بها ایله کوندرلمکده در.

مفصل « اسامی الکتب » بوش یبارلور.

زادانکه‌سز نالوژ ایله یبارلماس. بر سپارش (زاکاز) نڭ دورتدن بری قدر زادانکه یباریلورگه تیوشلی.

پوچته مصارفی آلوچیدن.

« وقت » مطبعه‌سنده

هر تورلی کتابلر، خط و اسچوط بلانقه‌لری، کانۋیرتلر، طوی وضیافت ایچون زاپیسکه‌لر، تبریك هم ویزیت کارتوچکه‌لری نفیس وگوزل روشده اشلنه‌در. چیتدن صوراـ توچیلرغه تیز مدتده اسله‌نوب یبارله‌در.

آدرس:
Оренбургъ, Редакція газ. „ВАКТЪ“

محترم امامل‌رمز دقتنه!
یاشلر قویلور ایچون

میترقه دفترندن سۋیدینیه بیرورگه فورماسی دوخاونی صابرانیه طرفندن یاصالوب تصدیق ایدلگان میتریچسکی اسپرافکه هم سیمینی و پیسکه بلانقه‌لری باصلوب چقدی.

بهالری: یوز دانه‌سی ۵۰ ق. پوچته مصرفی ایله ۸۵ ق. نالوژ ایله ۱ صوم.

آدرس: Оренбургъ, Редакція газ. „ВАКТЪ“

”کریموف، حسینوف وشرکاسی،، نڭ کتاب مغازینلرینه

اوشبو اوقو یلینه مصر واستانبولدن اوشبو کتابلر کیلدی:

وعظ کتابلری:

الروض الفائق فی المواعظ		۱ صوم —
نزهة الناظرین		۱ « ۵۰ تین
نزهة المجالیس	۲ جزء	۲ « — «
تنبه الغافلین		— « ۸۰ «
خزینة الاسرار		— « ۸۰ «
درة الناصحین		— « ۸۰ «
مکارم الاخلاق		— « ۸۰ «
کتاب المیزان للشعرانی		۱ « ۵۰ «

تاریخ کتابلری:

تاریخ تمدن الاسلامی	۵ جزء، مصور	۸ صوم —
تاریخ مشاهیر الاسلام	۳ جزء	٤ « ۵۰ تین
تاریخ اشهر مشاهیر الشرق	۲ جزء «	٤ « — «
تاریخ ابو الفدا	٤ « —	۳ « ۵۰ «
تاریخ البابیه		۲ « — «
تاریخ الاندلس		— « ۵۰ «
فتوحات الاسلامیه	۲ جزء	۲ « ۵۰ «
فتوحات نشام	۲ «	۲ « — «
تاریخ الازهر		— « ۵۰ «

کتاب صوراوچی و آلوچیلرنڭ اوشبو شرطارغه اعتبار ایتمکلرن اوتنه‌مز:

۱) کتاب صوراوچی افندیلر بر مقدار زادانکه یبارسونلر. زادانکه‌سز زاکازلر جوابسز قالورلر.

۲) آدریسلر ممکن قدر آچق یازلسون.

۳) کتاب صورالغان یرگه یاقن بولغان پوچتاوای استانسیه، اگر تیمر یول ایله آلدرلسه، یبه‌رلگان کتابلرنی باروب آلاتورغان تیمر یول استانسیه‌سی روسچه حرفلر ایله آچق ایتوب یازلسون.

٤) بر صومدن کیم کتابلر نالوژ ایتوب یبه‌رلماس. اول وقتده تیوشلی آقچه‌نی الك یبه‌رو لازم.

۵) آقچه ارنینه پوچته مارقه سی ده یاری. لکن مارقه‌لرنی بربرینه یابشدرلماسلق ایتوب کاغد ایله آرالاشدروب صالورغه کیرك.

٦) صالنغان کتابلر کیری آلنمی.

۷) صورالغان کتابلرنڭ صوماسینه قاراب اسکیدکه یاصالا؛ کوبله‌ب آلغانده.

Оренбургъ, یاکه Уфа, Т-ву Каримовъ, Хусаиновъ и К-о.

«وقت» اداره خانه‌سینڭ اوز مطبعه‌سنده نفیس روشده اعلا کاغدگه باصلوب چققان توبانده‌گی اثرلر اداره‌ده هم مشهور کتابچیلرده صاتلمقده‌در. اداره‌دن یوزلب آلوچیلرغه مخصوص اسکیدکه قیلنور. آدرس: Оренбургъ, редакція газ. „ВАКТЪ“

«محمد علیه السلام»

معتبر اصللردن آلنوب یازلمش بو اثر مکتب بالالرینه درس ایتوب اوقوتورغه هم مطالعه ایچون بیك موافقدر. مرتبی رضاء الدین بن فخر الدین. حقی ۲۰ تین، پوچته ایله ۲٤ تین

«تاریخ اسلام»

ابتدائی و رشدی مکتبلرده اوقوتمق ایچون استانبولده مکتب سلطانی مأذونلرندن عثمان افندی جلیللر طرفندن آچیق ترکی تلنده یازلمش بو اثر، ایکنچی مرتبه باصلوب چیقدی. حقی ۱۸ تین، پوچته ایله ۲۲ تین.

«جغرافیای عمرانی»

غیمنازیه و ریالنی مکتبلرده اوقوتولا طورغان درس کتابلرندن آلنوب ترتیب ایدلمش بو اثرنڭ تلی آچیق، افاده‌سی ینگل، مکتبلرده درس قیلوب اوقوتورغه مناسبدر. مرتبلری فاتح کریموف ایله نور الدین آغه‌یفدر. حقی ۳۰ تین، پوچته ایله ۲٦ تین.

«بالالار اچون واق حکایه‌لر»

باشقا تللردن کوچرلوب ترتیب ایتلگان بر اثردر. مرتبی دردمند. حقی ۱۲ تین، پوچته ایله ۱٦ تین.

«باصلماغان شعرلر»

اوتوز قدر ذاتلرنڭ شعرلرندن نمونه‌لر جیولوب باصلمش شعر مجموعه‌سیدر. حقی ۲۰ تین، پوچته‌ایله ۲٤ تین.

«تل یاریشی»

یتمش دن زیاده اهل قلم طرفندن حکایه هم مقاله روشنده یازلغان بو اثرده اونطولغان یا که یوغالغان چن تاتار سوزلرینڭ بیك کوبسی جیولغان‌در. اوشبو ۱۹۵ صحیفه‌لك اثر، گوزل کاغدده گوزل روشده باصیلوب هر بر کتابچیلرده ۷۵ تین‌گه صاتلمقده‌در. پوچته ایله ۸۵ تین.

«دورت کون»

روسلرنڭ مشهور ادیبلرندن ۋ. غارشین اثری بولوب، ر. رفیبف طرفندن ترجمه قیلنمشدر. بو رساله‌ده محاربه‌ده یارالانمش بر صالداتنڭ اوزی ئوتردیکی تورك صالداتی یاننده دورت کون عذابلانوب یاطدیغی و شو اثناده‌گی احوال روحیه‌سی - حسیاتی تصویر قیلنمشدر. بهاسی ۸ ۃ، پوچطه ایله ۱۰ تین‌در.

«قوزغونلر اویاسنده»

شاخته‌ده‌غی مسلمان اشچیلر طورمشینه دائر شریف افندی کمال قلمی ایله یازلمش عبرتلی بر حکایه در. بهاسی ۱۲ تین، پوچطه ایله ۱٤ تین.

«کتب سته و مؤلفلری»

حدیث و سنت عالملری قاشنده «کتب سته» دیه مشهور اولان حدیث کتابلری و آنلرنڭ مؤلفلری حقنده یازلمش بر رساله‌در. ۱۳٦ بیتدن عبارت اولان بو رساله‌نڭ حقی ٤۵ تین.

«رحمت الهیه»

بو اثر، محترم موسی افندی طرفندن قوزغاتلمش «رحمت الهیه» مسئله‌سی حقنده مجتهد و محدث ابن القیم الجوزیه حضرتلرینڭ «حادی الارواح» نام بیوك اثرنڭ اولان بر فصلینڭ ترجمه‌سندن عبارتدر. ایکنچی مرتبه باصلدی. مرتبی رضاء الدین بن فخر الدین. حقی ۱۰ تین، پوچته ایله ۱۲ تین.

«ترویسکی علماسی و اصول جدیده»

اصول جدیده ایله بالالر اوقوتمق شرعا و عقلا درست ایدیکی حقنده، شیخ زین الله نقشبندی حضرتلری هم برابر اولندیغی حالده ترویسکی علماسینڭ اعلام نامه و عمومی نصیحتلرندن عبارت بر اثردر. ایکنچی مرتبه باصلدی. حقی ۵ ۃ.

Оренбургъ, тип. газ. „Вактъ“

سنه ۳ عدد ۱۸

۲۴ رمضان سنه ۱۳۲۸ ۱۵ سنتابر ۱۹۱۰ سنه

مشهور آدملر والوغ حادثه‌لر

محمد رحیم بهادرخان.

(خیوه وخوارزم حکمداری)

خیوه وخوارزم مملکتی امویلر عصرنده اسلام مملکتنه الحاق ایداوب امیرلری خلیفه‌لر طرفندن نصب قیلنور ایدی. صوکره خوارزم شاهلر عصرنده بیوك مملکتلر جمله‌سینه کروب، خوارزم شاهلر هندستاندن اورال تاغلرینه، عربستاندن چین حدودینه قدر اولان یرلرگه حکم قیلور اولدیلر. بو وقتلرده بتون دنیانك یدیدن بر الوشی «اورگانج» شهرندن اداره ایدلنوب طورر ایدی.

لکن بو شوکتلی حاللر اوزاق دوام ایتمادی. باشقه اسلام مملکتلری قبیلندن خیوه و خوارزم مملکتی هم، اسلاملرنك اوز آرالرنده اولان افتراق سببندن انقراض‌غه یول طوتدی. خصوصا تاتارلر ایله تیمرلنگ اوشبو مملکتنی خراب وبرباد قیلدیلر.

بو کونگی خیوه مملکتی، محیط دکزنده اولان آطه قبیلندن الوغ چول اورتاسنده کچوك گنه معمور بر اورندن عبارتدر. شرق طرفنده بخارا مملکتی و باشقه طرفلرنده روسیه مملکتی ایله کورشیدر. اهالیسی تقریبا بر میلیون قدر اولوب بتونسی اهل اسلام، سنی وحنفی مذهبنه تابعلردر.

نسل اعتبارنچه خیوه خلقی سارت، اوزباك، ترکمان، قاره قالپاق اسملرنده قبیله‌لردن عبارتدر. سارتلر اسکی فارسلر اولدیغندن شول طرفنك یرلی خلقلریدر. بونلر، اوزلرینی «تاجیك» دیه تسمیه ایدرلر. اوزباکلر ایسه دشت قپچاق حکومتی منقرض اولدیغنده شول طرفلرغه هجرت ایتمش تاتارلردر.

خیوه مملکتی منبت و فائده‌لی یر اولدیغندن خصوصا هندستان ایله روسیه آراسنده آچیلاچق کروان یولینك اوستنده طوردیغندن روسیه‌نك کوزی بو مملکت که پك ایسکی زماندن توشمش و ضبط ایدلمك چاره‌لری کورلمشدر.

خیوه‌نی ضبط ایتمك قصدی ایله روس عسکری اوشبو تاریخلرده سفر ایتمشیدی:

۱) اورال قزاقلرندن بابق دیه مشهور وغایت بهادر بر قزاق اوزینك ایبده‌شلری ایله خیوه‌گه هجوم ایتدیلر. خان، قورقوب قاچدیغندن قزاق، کندیسینی خیوه خانی اعلان قیلدی ایسه‌ده روسیه طرفندن یبارلمای بلکه اوزلکلرندن قیلمش بر أش اولدیغی ایچون بو حالده دوام ایتمیه‌چگنی بیلوب ایبده‌شلری ایله قاچدی. خیوه‌لیلر ایسه بو قزاقلرنك آرتلرندن قوغوب یتدیلر وهر برینی تلف قیلدیلر.

٢) بوندن بر قاچ ییللر صوڭ روس قزاقلری ایکنچی مرتبه اولەرق هجوم ایتدیلر و بر بیڭ قدر خاتونلرنی اسیر آلوب کتدیلر ایسەده، آردلرندن ترکمان بهادرلری قوغوب یتوب هر برینی اولدردیلر ومسلمەلرنی قورتولدروب اوز وطنلرینە کتوردیلر.

٣) اوچونچی مرتبه دخی قزاقلر خیوه اوستنه سفر ایتدیلر و خیوەنڭ یانینه قدر کلوب یتدیلر. بو دفعەسنده خیوەلیلر قارشو چیقوب قزاقلرنی بر قالدرمای قلچدن کچردیلر.

٤) پیتر ویلکی، دولتگری بیکوویچ چیرکاسسکی اسمنده مسلماندن چوقونمش بر سر عسکر قوماندەسنده اولەرق رسمی صورتده خیوەگه ٤٠٠٠ عسکر یباردی. بونلر «جایق» ییلغەسی اوستنده اولان «غوریف» شهرندن ١٧١٧ تاریخنده قوزغالوب کتدیلر وترکمانلر آرقلی سفر قیلدیلر. کوب مشقتلر صوڭنده خیوه یانینه واروب یتدیلر ایسەده خیوەلیلر طرفندن اولدرلوب آنچق فرق قدر آدم قاچوب قورتولدیلر. بو وقتده خیوه خانی، خوارزمیلردن شیر غازی خان ایدی (*).

٥) قش کوننده ١٢٥٦ـ١٨٣٩ تاریخنده اورنبورغ شهرندن خیوه اوستنه گنیرال پیروفسکی قوماندەسنده اولەرق ٤٠٠٠ عسکر، ٢٢ طوب اولەرق ٩٠٠٠ دوه ایله سفر قیلدیلر. فقط اوشبو عسکر صووقلق هم آچلقدن کوب مشقتلر کوردی و غایت ضعیفلاندی. ١٠٠٠ آدم و ٨٠٠٠ دوه تلف اولدیغندن صوڭ ١ نچی فیورالده یاروم یولدن مجبوری صورتده کیرو قایتدیلر. بو وقتده خیوه خانی قنغرات قبیلەسندن الله قلی خان بن محمد رحیم ایدی.

٦) نهایت ١٢٩٠ - ١٨٧٣ ده ترکستانده گنیرال غوبیرناطور قاوفمان قوماندەسنده یبارلمش عسکر خیوەگه ایرشدی و پك آز مقابلەلرگەگنه اوچراب ٢٩ نچی مای (١٣ نچی ربیع الاول) ده خیوه شهرینه کردی.

محمد رحیم خان، مشهور محمد رحیم خانڭ تورونی و سید محمد خانڭ اوغلی اولوب یاشی ١٨ ایله ٢٠ آراسنده وقتده آتاسی وفاتندن صوڭ ١٢٨١ـ١٨٦٥ ده خیوه تختنه چیقدی. اصللری «قنغرات» نسلندن اولوب اوشبو سلالەنڭ باشلغی، سید نظر اسمنده اولان آقصقال (قبیله رئیسی) ایدی.

خیوه مملکتی، نسل ونسب حقنده متعصب اولان مختلف قبیلەلردن عبارت اولدیغندن دائم اختلال ایچنده طورر وبوندن باشقه ایران هم بخارا ایله هر وقت محاربه قیلورغه مجبور اولور ایدی. اوشبو سببدن قنغرات سلالەسندن اولان خانلرنڭ اجل طبیعی ایله وفات اولانلری پك آزدر. محمد رحیم بهادر ایله آنڭ آتاسی وباباسی محمد رحیم خان بن عوض بی اوشبو جملەدن اولسەلر کرك.

محمد رحیم خان تختکه چیقدیغی ایله یموت ترکمانلری ایله صوغشوب آنلرنی اطاعتکه کتوردی و بونڭ سببندن اوزبنڭ اورنینی محکملشدردی ایسەده اوزی یاش و تجربەسز اولدیغندن اداره ایسکی مستبدلر قولنده طوروب اوزینڭ مرادی یورماز ایدی. مذکور مستبدلر، روسیه ایله دوست طورمق حقنده خانغه ایرك ویرمادیلر، روس عسکرینڭ صوسز چوللردن اوتوب خیوەگه کلوب ایرشمکلرینه احتمال بیرمادیلر. اش باشنده اولان آدملردن بری هر وقت: «روسلرنی بو طرفلرغه کلەچکلر دیه صبی وقتمدن بیرلی ایشتدم ایسەده حالا کلمادیلر، بوندن صوڭده کلمازلر، بو کبی معناسز سوزلرگه قولاق صالوب اوز اوزگزنی بورچیماگز، خفالانماگز! بو قدر چوللر و قورقنچلی اورنلر خصوصا جیحون ییلغەسی کبی طبیعی کرپوستلرمزنی اوتوب روسلرنڭ بونده کلمکلرینی عقل تجویز ایتماز!» دیه سویلەر اولمشدر. ایشته اوشبو کبی فکرسزلکلر،

---

(١) «مستفاد الاخبار» دە اوشبو شیرغازی خان اسمی کورلمادی ظنمه کوره «مستفاد الاخبار» نڭ ١٦٠ چی بیت ٢٤ نچی سطردن صوڭ بر یا ایکی سطر قدر عبارت، مرتبلر طرفندن توشوب قالمش اولسه کرك. شیرغازی اسمی شول یرلرده مذکور اولورغه تیوشلی ایدی. «مستفاد الاخبار» نڭ اصل نسخەسی ایله مقابله قیلوب، خطالق اولوب اولمادیغنی مطبوعات واسطەسیله عرض ایدوچی اولسه الوغ بر خدمت حساب اولنور ایدی.

احتیاطسزلقلر سببندن خیوه مملکتی اوزبنك استقلا-
لینی غائب ایتدی .

محمد رحیم خان عصرنده اولان الوغ واقعه ، روس عسکرینك خیوه‌گه غالب اولوب کرمگی اولمشدر . (٦ نچی سفر) . بو وقتده خیوه خانلغینك ولیعهدی خاننك طوغمه‌سی سید احمد عطا جان توره ایدی . روسلر بونی « تفلیس » شهرینه بباردیلر . عطا جان توره « تفلیس » گه واردیغنده روسیه‌نك عسکری خدمتنه کردی و ۹۱ ۱ - ۱۸۷٤ ده حکومتدن رخصت آلوب حج سفرینه کتدی . اوشبو وقت استانبولده صدر اعظم حسین عونی پاشا ایله ملاقات ایتدی . حجازدن قایتدیغنده تکرار تفلیس‌که کلدی و روسیه حکومتینك رخصتی ایله خیوه‌گه قایتوب کتدی . عمرینی مطالعه و تحصیل ایله کچردیکی ، بعض بر تألیفلری وگوزل قصیده‌لری اولدیغی مرویدر .

روسیه عسکری خیوه‌گه کردیکنده خیوه خانینك مراد ، نیازی ، یعقوب بای ، سید امر عمر ، محمد بای اسمنده وزیر و وکیللری اولوب وزیر مراد صدر اعظم مرتبه‌سنده ایدی . گینرال قاوفمان ، وزیر مرادنك عقللی وتدبیرلی ایدیکنی بیلدیکندن ، معاهده وقتنده احتمال روسیه ایچون بر آز ضرر قیلور دیه عمرلك اوله‌رق « قازالی » شهرینه نفی ایتدی .

روس عسکری کردیکندن صوك خیوه‌ده اولان ایرانلو اسیرلر ۲٤ نچی ایبونده رسمی صورتده آزاد قیلندیلر . یکرمی یدی بیك مقدارنده ایران اسیری ایران مملکتنه قایتارلوب بیارلدیکی مرویدر . فقط ایران حکومتی بونلرنی اورنلاشدره آلمادیغندن واستقباللرینی تأمین قیلورغه قدرتندن کلمادیکندن پك کوبلری تکرار خیوه‌گه قایتوب اولگی خواجه-لرینه کرمشلر وبعضیلری اوز اسملرندن کسب ایته باشلامشلردر .

اوشبو سفر ۱۲ نچی آغوستده گینرال قاوفمان ایله سید محمد رحیم خان آراسنده بر معاهده باصالدی . مذکور معاهده‌گه بناء روسلرغه سیاسی ، اقتصادی امتیازلر و بر قدر توپراق وبرلوب خیوه روسیه حمایه‌سنده اولورغه ، اما تخت همیشه دوام ایتدرلورگه صوغش مصرفی اوله‌رق خیوه دولتی ۲۲۰۰۰۰۰ صوم آقچه تولارگه اولدی . اوشبو بورج ۱۸۹۹ نچی ییلده ویرلوب بتمشدر .

روس عسکرینك خیوه‌گه سفر ایتدیکلرندن اوزلرینك هندستانلرندن قورقوب انگلیزلر پك اوکفایسزلانورغه باشلادقلرندن روسیه حکومتی طرفندن : «خیوه سفری مملکت ضبط ایتمك قصدینه دگل بلکه خیوه خلقنی تأدیب ایچون‌گنه» دیه خبر ایدلمش هم ده بو طوغروده ایمپراطور طرفندن سر عسکر قاوفمان‌اوزرینه بر پلان توزولوب ویرلمشدر . ایشته اوشبو پلان موجبنچه حرکت قیلورغه مجبور اولدیغندن گنیرال قاوفمان خیوه‌نی ضبط ایتدی وخان‌ده ترکمانلر آراسینه قاچدی ایسه‌ده ، خیوه‌نی روسیه‌گه قوشمادی ، بلکه مکتوب ایله خاننی چاقروب اوزبنك تختنده قالدردی و روسیه فائده-سینه بر معاهده باصالمق وخیوه‌نی روسیه حمایتنده قیلمق ایله قناعت ایتدی .

اوشبو کوندن اعتبارا خیوه مملکتینك استقلالی بتدیکندن محمد رحیم خاننك مستقل خان اولوب طورمقی آنچق سکز ییل قدر اولمشدر . شونك ایچون خیوه‌ده اولان مستقل خانلرنك اك صوکغیسی محمد رحیم خان اولمشدر . روسیه حمایه سینه کر-دیکندن صوك خیوه‌نك خارجی اشلری روسیه تصرفنده اولوب خان ایسه آنچق امور داخلیه‌ده مستقل اولنور ایدی . فقط امور داخلیه‌ده‌ده ترکستان گنرال غوبیر-ناطوری تعلیماتی موجبنچه حرکت قیلور ایدی .

محمد رحیم خان ، یاوروپا لسانلرندن هیچ برینی بیلماز ویاوروپا مدنیتی ایله آشنالغی اولماز ایسه‌ده محب علم و شرق تیللرینه آشنا ، شاعر و ادیب بر ذات ایدی . عشق و محبت‌که دائر کوب شعرلر جمع ایتمش وکندیسی « فردوسی » تخلصی ایله گوزل اشعار سویلمشدر . پك کوب فارسی اثرلرنی ترکیچه‌گه ترجمه ایتدردیکی و خوشخطلرغه زیاده رغبت قیلدیغی ، یاننده اولانلر ایله اشعار

وادبیات حقنده دائم مذاکره أیلدیکی مرویدر.

ترکیا سیاحلرندن بری محمد رحیم خان حقنده اوشبو سطرلرنی یازمشدر: «۱۲۹٤ - ۱۸۷۷ تاریخنده ایدی خان حضرتلری حضورینه خصوصی صورتده قبول اولندم. مجارلی موسیو ۋامبری ایله انگلیز قپودانی برنابی دن بحث ایتدی، آنارنڭ اوز قوللری ایله یازمش یازولرینی کوستردی. ۋامبری اصلده ترك جنسندن ایدیکنی سویلامش اولدیغندن بونڭ درست اولوب اولمادیغنی صوردی. بن تصدیق ایتدم. اوشبو عصرده اختراع اولنمش شیلر و ماشینه‌لر حقنده بعض شیلر استفسار قیلدی. بو طوغروده لازم تفصیلات ویردیکم ایله قوللری ایله یاقاسینی طوتوب «الحفیظ! الحفیظ»! دیه تعجبلر ایدر ایدی. روس مأمورلرندن گنیرال ایوانوف جیحون ییلغه‌سنده اولان واپورنی کوسترمك ایچون چاقردیغینه کوره واروب ایکی ساعت مقدارنده واپور ایله یورمش اولدیغنی حکایت ایتدی. مذکور واپورنڭ ماشینه‌سی حقنده ترجمان واسطه‌سی ایله صوراشوب ده برشی آڭلارغه ممکن اولمادیغنی بیان قیلدی وبندن بعض شیلر استفسار ایتدی. صوردیغی سؤاللری تدقیقگه مبنی اولدیغندن ذکاسینه حیران اولدم. بخار قوتی ایله ماشینه‌لر حرکتلندرمك کیملر طرفندن ایجاد ایدلدیکنی وتیلیغرافنڭ نه روشده مخابره‌گه واسطه‌لق ایتدیکنی برر برر سؤال قیلدی. خان حضرتلرینڭ بو فنلرده معلوماتی یوق ایدی ایسه‌ده سؤاللرینی غایت اورنلی ویرر أیدی. استانبولده اوشبو فنلرنی تحصیل ایتمش اولدیغمدن خان حضرتلرینی قناعتلندررگه موفق اولدم. بنم کبی بر مسلماننڭ بو فنلرگه واقف اولدیغنی کوردیکنده خان حضرتلری غایت تعجب ایتدی».

کندیسی زور گوده‌لی، غایت وقارلی، مرحمتلی اولوب اورامده یوردیکنده کیم اوچراسه آڭا سلام ویرر، کیم طرفندن ویرلسه‌ده سلام آلور، عقللی ودرایتلی بر ذات اولمشدر. هر کون سراینڭ طشینه بر مرتبه چیقوب ایکی اوچ ساعت اوطورر وشونده تلاسه کیم اولسون یومش ایله وار وچیلرنی قبول قیلور، دعوالرنی قاراب حکم اعلان ایدر ایدی. اوشبو سببدن تبعه‌سی کندیسندن ممنون وراضی اولمشلردر.

ایمپراطور نیقولای ایکنچی حضرتلرینڭ تاج کیو بایراملرینه اشتراك ایتمك ایچون اوز عمرنده مسقوا شهرینه کلمش وشوندن باشقه وقت مملکتندن چیقوب یورمامش و روسلرغه مدارا قیلوب طنچ طورمشدر. صوڭ وقتلرده تشلری قویولوب بتدیکندن سوزلری آڭلاشلماز ایدی. اوشبو ییل مای آیلرنده اوڭ قولی واوڭ آیاغینه پارالیچ اولدی. قارتلغی اوستنه قوشلمش اوشبو آورو کوچایوب یوراك تیبوی توقتالدی وآۋغوستنڭ ۱٦ نچی (۲۳ نچی شعبان) کون وفات أیتدی یاشی یتمشلرگه یتمش ایدی.

یاڭی خان ایسه اوزینڭ اوغلی اسفندیار توره‌در. آناسی عجم قزی اولوب بو کونده یاشی ۳۸ لرده‌در. ۱۸۹۱ نچی ییلده روسیه طرفندن ولیعهدلگی تصدیق ایدلمشیدی. بوکونده اورنبورغ کازاچی عسکرده گنیرال مایور حساب ایدلنور. اسلام عالملرینی عالم وسویله‌ر قدر روسچه بیلور، ترقیپرور بر ذات اولوب، اوچ خاتونی وتیمر غازی توره اسمنده بیش یاشلك بر اوغلی واردر. آتاسی محمد رحیم خان ایله برلکده مسقوا شهرینه کلمشیدی.

بوندن صوڭ اوقومامش ملتلرده دین ده دنیاده قالمیه‌چغی معلوم اولدیغندن اسفندیار توره‌نڭ علمگه خدمت ایده‌چکنی وخیوه مملکتنی مدنیتلی و معرفتلی بر مملکت قیله‌چغنی هر کیم اولوغ امیدلر ایله کوتوب طورمقده‌در. الله تعالی حضرتی موفق ایتسون!

مقاله‌لر:

توحید و علم.

۱۳

قرآن کریمگه اعتصام.

ادیان آلهیه، اوزلرینڭ و ضعلرندن چیقمقلری تحریف وتبدیل سببندن اولدیغی ایچون، خالق متعالی حضرتلری کندوسی قرآن کریمنڭ کوب اورنلرنده، اوشبو قرآن اوزرینه اعتصام قیلمق ایله امر ایتمشدر. اهل قرآن اولانلر، قرآن کریم گه نه قدر فاتیغ اعتصام قیلور بولسه‌لر شول قدر آنلر تحریفدن یراق بوله‌چقلردر. قرآنغه اعتصام قیلمق حقنده اولان آیتلر کوب اولوب «واعتصموا بحبل الله جمیعا و لا تفرقوا و اذکروا نعمت الله علیکم اذ کنتم اعداء فالف بین قلوبکم فاصبحتم بنعمته اخوانا....» هم «و من یعتصم بالله فقد هدی الی صراط مستقیم...» آیت کریمه‌لری بو جمله‌دندر.

کتاب الله‌غه اعتصام قیلمقده هر کیم گه معلوم ایکی درلو فائده کوریلور. بری: کتاب اللهنڭ تحریف وتبدیلدن امین اولنمقیدر. چونکه اهل کتاب، کتاب الله‌غه نه قدر اعتصام قیلور بولسه‌لر، شول قدر تحریفدن یراق بوله چقلردر. بو سببدن کتاب الله محفوظ قالوب قانون آلهی اولان دینلرده سلامت حالله دوام قیله چقدر. ایکنچی فائده: اهل کتاب اولانلر کتاب الله‌غه اعتصام قیلور بولسه‌لر کتاب الله‌ده مکنوز اولان اوصاف انسانیه ایله صفاتلانمش اولورلر.

کتاب الله‌غه اعتصام قیلمق عقاید و نظافات، عبادات ومعاملات، اخلاق، علوم ومعارف بابلرنده کامل یابشمق ایله اولنور. عقاید ایسه توحید، تنزیه، وماوراء طبیعت، سمعیات بابلرینه دائر اولان عقیدهٔ آلهیه‌لردن عبارتدر. نظافات دخی اشرف مخلوقات اولان انساننڭ مادیت ومعنویتنڭ پاکلغندن عبارتدر. عبادات، اشرف مخلوقات اولان انساننڭ وظائف مخلوقیت وآنگا ویرلمش اولان نعم ربانیه‌نڭ شکرلرین ایفا قیلمقدن عبارتدر. جمله مخلوقات بر خالق تعالی‌دن مستفاد اولوب نهایتسز اولان عظمت وکبریاسینه قارشو اظهار عجز وتذلل ایتمك اولور. معاملات، انسانلرنڭ حیات دنیاویه واَخرویه‌لرینه عائد شیلردر. کتاب الله، انسانلرنڭ دنیاوی و أخروی اولان مصالح حیاتلرینه کرك اولان هر درلو اعمال صالحه بابلرینی کوسترر. بناء علیه اعمال انسانیه خصوصنده کتاب الله بر نسخه‌درکه نوع انساننڭ ابتداسندن باشلاب شیمدیگی دورینه قدر اولان افراد منتشره سینکده بتون اعمال و اطوارینی ایجاز ایله محتویدر، بو ایسه «هذا کتابنا ینطق علیکم بالحق انا کنا نستنسخ ما کنتم تعملون..» آیت کریمه‌سیله‌ده ایضاح قیلنمشدر.

اخلاق انسانیه گه قرآن کریم بر مرآت مجلی اولدیغندن اخلاق بابنده دخی قرآن کریمگه اعتصام قیلمق کرکدر. اخلاق انسان اخلاق شخصی، اخلاق اجتماعی، اخلاق محیطی اسمنده اوچ درجه اولنور. اخلاق شخصی هر کمنڭ کندینه مخصوص اخلاقدرکه: عفت، کرم، شرف، سماحت، صفوت، حلم، صبر، تواضع، وقار، شکر کبی اخلاق اولوب کتاب الله بونلرنڭ مخزنیدر.

اخلاق اجتماعی: جمعیت انسانیه وحیات اجتماعیه گه مخصوص اولان اخلاقدرکه: آنلر دخی مخالصت، شفقت، مرحمت، تعاون، تناصر، احسان، انفاق، حسن معاشرت، حسن محاضرت، الفت، محبت،

صداقت، مودت کبی خلقلردر. بونلرنڭ مخزنی‌ده قرآن کریمدر.

اخلاق محیطی: انساننڭ محیطی اولان کائنات ایله مخالطه و مناسبتندن نشأت ایتمش اخلاقدر. انسان، ابنای جنسیه‌سی ایله بر مناسبت دائمه‌ده اولدیغی کبی آنی احاطه قیلان عموم کائنات ایله‌ده بر دائمی مناسبتی ومعامله‌سی اولنورغه تیوشلی. کائناتنڭ هر مرتبه وطبقه‌لری بر انتظام ایله تظاهر ایدوب و هر بری دخی بر قانون ربانیه‌نڭ حکمنده دوام قیلمقده‌لردر. بناءً علیه انسان ایچون بونده دخی بر طائفه اخلاق ظهور ایتمشدرکه: آنلر ایسه هر بر مخلوق‌غه رفق، حرمت، وهر بربنی اصلاح، واکمال ایتمك کبی اخلاقدر.

علوم ومعارف حقنده‌ده قرآن کریم‌گه اعتصام قیلمق کرکدر. چونکه قرآن کریم ارض و سموات عالملرینه نظر قیلوب اونلرنڭ عجائب حکمتلرنده تفکر و تعقل قیلورغه امر قیلمقده‌در. بتون کائنات وآفاق خالق تعالی‌نڭ آیات وآثاری اولدیغندن آنلرده مکنوز اولان حکمتلرنیده تماشا قیلورغه تیوشلی. قرآن آفاقده ظهور ایدن شئونات قدرتنڭ اسرارینی تفحص قیلوب صوڭره جمله آیاتلرنڭ زبده وخلاصه‌سی اولان نفس انسانیه نڭ عجائبنده تفکر قیلمق ایله بیورر و معرفت نفس ایله حقیقت حقایق اولان حق تعالی نڭ معرفتنه تنبیه قیلور. اوشنداق آیات تنزیلیه‌سی اولان کتاب اللهنڭ اسرار و حقایقنه وقوف ایتمك ایله امر قیلور. «سنریهم آیاتنا فی الافاق وفی انفسهم ....» آیة کریمه‌سی شایان عبرتدر.

کتاب اللهغه اعتصام قیلمق، انسانلری بیوك علویت‌گه چیقاردیغی کبی آندن یراق اولانلر تدنی‌گه توشاچکلری شبهه‌سزدر. چونکه کتاب الله، انسانلرنی عقیدهٔ صافیه‌گه سوق قیلوب جاهل کاهنلرنڭ ومخرف مشرکلرنڭ الوهیت حقنده اولان دوزمه‌لرندن ووهمی اولان یاڭلش اعتقادلرندن تخلیص ایدوب انسانلر نڭ فکرلرینی و ملکات عقلیه لرینه خرافات وترهاتدن صاف قیلور. وخالص خالق تعالی‌نڭ افعالی وآثاری اولان حقایق کائنات اوزرینه‌گنه اولاشدرر. معرفت نفس وحقیقت انسانیت بابنده نوع انساننڭ اصل فطرتینی کرامت و شرافت ذاتیه‌سنی و حیات شخصیه و اجتماعیه‌سینڭ شرائط و جمله درلو فضائل نوعیه‌سینی کوستروب آنڭ حقنده یاڭلش ظنلر ومسلکلردن خلاص قیلدرر.

امام و مدرس سرورالدین.

تحصیل عمومی.

خلق آراسنده کوب بیلمردن بیرلی روسیه ده «اوپشی آبرازاوانیه (تحصیل عمومی) زاقونی چیقاچق، شوندن صوڭ مسلمانلرنڭ اوقو یاشنده اولان بالالرینڭ ایرلری و قزلری هر بری روس لسانینی اوقویه‌چق، اختیارلری ایله اوقوتورغه رضا اولمغان آدملرنڭ بالالرینی کوچلاب اوقوتدراچقلر» دیه سویلاشوچیلر وار ایدی. حاضرگه کوچلاب اوقوتدرمق نوبتی‌یتمگان ایسه‌ده، تحصیل عمومی زاقونی چیقاچق وقتلر یتدی.

غ. دوماده اولان «معارف» کامیسیه‌سی اوشبو حقده زاقون لایحه‌سی توزوب تمام قیلدی. اوشبو لایحه‌نی ترکیچه‌گه ترجمه ایدوب روسچه‌سی ایله برابر دیپوتات محترم عیسی میرزا ینکیبیف جنابلری رساله روشنده باصدروب تاراتدی.

کل‌چك اوکتابر آینده غ. دوما آچلدیغی ایله لایحه تیکشرلاچکدر. شول حالنچه قبول قیلنورمی یاکه بعض بر اوزگارشلر اولورمی؟ بونی بوکوندن بیلورگه ممکن دگل، وقتی یتدیکنده معلوم اولور، عمرلری بار آدملر کوررلر.

***

اوشبو لایحه‌گه کوره عمومی تحصیل ایچون خاص اولان ابتدائی مکتبلر کرك خزینه و کرك زیمستوا و شهر اداره‌لری طرفندن و کرك خصوصی آدملر مصرفندن آچلسون «ناچالنی اوچیلشچه» اسمنده

اولوب، اوقولاچق درسلری اوشبونلر اولاچقدر: دین، علمی، روس تیلی، حساب، هندسه‌دن بر مقدار، جغرافیا، روسیه تاریخی، طبیعت و معاشرت گه دائر قسقه‌غنه معلومات، حسن خط، جر، رسم، غیمناستیقه.

بو درسلر هر بر «ناچالنی اوچیلشچه» ده لازم اولوب بوندن آرتق درسلرنی (اوشبو جمله‌دن مسلمانلرنڭ تیللری و دینلری) اوقوتمق ایسه اوچیلشنی ساوه‌ت رخصتنه موقوف اولاچقدر.

اوزلرینڭ قارامقلرنده اولان برلرده مجبوری اوقومق نظامنی عمل‌گه قویارغه زیمستوالرغه، اوچیلشنی ساوه‌تلرگه اختیار اولاچقدر.

بز مسلمان خلقینڭ دینی و ملی مکتبلری حاضرگه اولگی حاللرنده قالوب طوراچقلر. تحصیل عمومی زاقوننڭ آنلرغه تعلقی اولمیه‌چقدر.

«ناچالنی اوچیلشچه» ده درسلر روس لسانندغنه اولاچق هم‌ده معارف ناظری طرفندن کوسترلمش کتابلردن‌غنه اوقوتدرلاچقدر.

معارف کامیسیه‌سنده اولان پولاق و مسلمان دیپوتاتلر یوقاروده اولان درسلرنڭ اوز تیللرنده (پولاقلرغه پولاق و مسلمانلرغه ترکی تیلنده) اولوب روسچه‌نی یالگز، بر تیل روشنده قیلوب اوقوتدرلمقنی طلب قیلدیلر ایسه‌ده نتیجه‌سی کورلمادی.

تحصیل عمومی حقنده غ. دوماده اولان مسلمان فراقسیه‌سینڭ فکری اوشبوندن عبارت اولوب غ. دوماده زاقون لایحه‌سی قارالدیغی وقتده شونی قبول ایتدرگه طریشاچقدر:

١) حاضرگی درجهٔ ترقیلرینه قاراغانده مسلمانلر ایچون ابتدائی تعلیم اشنده ایکی تورلی مکتب کیره‌ك بولادر: عمومی معلومات بیره طورغان (دنیاوی) مکتبلر هم دینی (روحانی) مکتبلر.

٢) مسلمانلر ایچون عمومی معلومات بیره طورغان (دنیاوی) مکتب ایتوب اوچنچی دوماده‌غی معارف کامیسیه‌سینڭ خصوصی کیگاش مجلسی طرفندن توزولگان اساس قاعده‌لرگه بناء تأسیس ایتولگان ابتدائی مکتبلرنی قبول ایتارگه یاریدر. لکن شول شرط ایلان‌که، اول نظامنامه‌ده مسلمان وکیللری طرفندن کرتلگان شرط و تنبیهلر قبول ایتولسون. اول شرطلر جمله‌سندن مهملری شونلردر: برنچی - مسلمانلر بولغان بیرلرده آچولغان ابتدائی مکتبلرده درسلر مسلمان بالالرینڭ اوز (طوغان) تیللرنده اوقتولسون، ایکنچی - بو مکتبلر مملکتنڭ عمومی منفعتن اوتاو ایله برابر، اداره و پروغرام جهتلرندن محلی خلقنڭ دینی، ملی و معیشی حاجتلرینه موافق بولسون، اوچنچی - مسلمانلر بولغان بیرلرده آچولغان ابتدائی مکتبلرده روس تیلی اوچنچی تعلیم یلیندن برنچی یارطیسندن باشلانسون، دورتنچی - دین درسلرینڭ پروغرامی، شولایوق دین اوقتوچی معلملرده مسلمان ادارهٔ روحانیه‌سی طرفندن تصدیق ایتولسون.

٣) مسلمانلرنڭ دینی مکتب قسمنده‌گی احتیاجلرنی حاضرگی مکتب، مدرسه‌لری ادا قیلورلر. شونڭ ایله برابر بوگا قدر مسلمانلر آراسنده دینی مکتب اورننده یورتلگان ابتدائی مکتبلر بوندن صوڭده بترلمیچه خالص دینی مکتب بولوب دوام ایتارلر.

٤) بو مکتب، دینی اولدقلرندن، معارف نظارتی قارامقندن بتونلی چقاریلوب داخلیه نظارتنه طاپشریلورغه، داخلی جهتلرن اداره و نظارت ایتو، داخلی نظاملر توزو، اوقتو پروغراملری ترتیب قیلو هم آنلرنی تصدیق ایتو، شولایوق تعلیم و تربیه قسمن اداره قیلو، معلم و مدرسلر تعیین ایتو و آنلرنی اورنادن چقارو کبی جهتلری مسلمان ادارهٔ روحانیه‌لرینه طاپشرلورغه تیوشلیدر. البته بو وقتده اول ادارهٔ روحانیه‌لرنڭ اساسندن اصلاح قیلنوب اعضالری مسلمانلرنڭ اوزلری طرفندن صایلانرغه و آنلرنڭ اشله‌گان اشلری مسلمانلر طرفندن حساب ایتلورگه، حقوق و لوازملری ده مسلمانلرنڭ اوزلری طرفندن آچق تعیین ایتلورگه، مادی جهتلریده کره‌گنچه تأمین ایتلورگه تیوشلیدر.

۵) اگرده حاضرگی مسلمان مکتبلرینڭ بعض بیرده‌گیلاری فقط دینی‌گنه بولمیچه آنڭ اوستنه عمومی معلومات بیره طورغان درسلر ده اوقتلا طورغان بولسه لر، بو مکتبلرنی یوقارغی ایکی قسمنڭ برسینه کرتو یعنی دینی یا دنیاوی ایتوب صوڭندن قطعی صورتده شول ایکی قسم ابتدائی مکتبلرنڭ برسی اوچون تعیین ایتولگان نظام و قاعده‌لر حکمینه تابع ایتو محلی مسلمان جماعتینڭ خصوصی اوله‌راق شول مکتبلرنی تربیه ایتوچیلرنڭ اوز اختیارلرنده بوا‌ور.

۶) مسلمانلرنڭ عمومی فقیرلگنی اعتبار ایله آلارغه ابتدائی تعلیم ایچون حکومت دن یاردم آلو تیوشلیگنه توگل، بلکه ضروردر. خصوصا مکتب فائده سینه برده وقفلری بولماغان یاکه بولوبده اول وقفلرنڭ بیره طورغان فائده‌لری (وارداتی) ابتدائی مکتبلرنی تربیه قیلورغه بیتارلك بولماغان بیرلرده بوندی یاردم مطلقا ضروردر.

اصلاح اسلامی.

ترکیاده بو کونگی شیخ الاسلام کاظم افندینڭ بوندن اوچ دورت آی مقدم سویابده ترکیا مطبوعاتنده نشر ایدلمش بر خطبه سندن اقتباس ایدلدی.

عصر سعادتده اولان مسلمانلر هر بر حاجتلر ینی رسول اکرم حضرتلرینه طوغری مراجعت ایدوب صوردقلری سببندن اثرلر تألیف قیلورغه و کتابلر قارارغه احتیاجلری یوق ایدی. شونڭ ایچون بو عصرده کتاب فلان یازلمامشدر. صوڭره ایسه تابعین عصرلرنده بعض بر خلافلر ظاهر اولدیغندن اسلام دینینی حفظ قیلمق قصدی ایله کتابلر تألیف ایدلنورگه باشلادی. اوشبو تألیفلرده اولان دلیللر قرآن ایله سنت شریفه‌دن عبارت اولور و شونلر هم کفایت قیلور ایدی.

صوڭره فلسفه، عرب تیلینه ترجمه ایدلدی، خلقلر بونڭ ایله اشتغال قیلور اولدیلر، اهل اسلام آراسینه مشائیین، طبیعیون فلسفه‌لری کردی و هر برینه خیلی آدملر انتساب ایتدیلر. بونی کوردیکلرنده اهل اسلام اوشبو ایکی مذهبنڭ هر ایکیسینی رد قیلورغه مجبور اولدیلر. ایشته اوشبو ردیه‌لر سببندن فلسفه ایله قاتش اوله‌رق کلام کتابلری ظاهر اولدی.

آخر وقتلرده مشائیین و اشراقیین مسلکلری منقرض اولدیلر وبونلرنڭ اهللری اونودلدیلر. فقط بونلر اورنینه مادیین ظاهر اولدی. ایشته اهل اسلام طرفندن رد ایدلنورگه تیوشلی مذهب بو کونده اوشبو مادیین مذهبیدر.

اشراقیین و مشائیین‌گه قارشو قویلمش دلیللر ایله بو کونگی مادیون مذهبی رد قیلنماز. اولگیلرگه قارشو طورلمقده اولان قوراللر صوڭغیسنه قارشو طورغه صلاحیتلی اولماز. بلکه مادیین ایچون بتونلای باشقه تورلی قوراللر حاضرلرگه احتیاج واردر.

بو کونده، «عالم اون اوچ طبقه‌دن عبارتدر» دیمکده اولان مذهب اهلی دنیاده یوق. یر کره‌سنی و آنده اولان شیلرنی قدیم دیه دعوی قیلوچیلر هم یوق. بو کونگی فلاسفه‌گه اوشبو مذهبلر خلافینه ایسکی کتابلرمزده یازلمش دلیللرنی ذکر قیلور اولسه‌ق آنلر کوب وقتده بزدن مسخره‌گنه قیلورلر و «بزم مذهبمز بویله دگل» دییورلر (۱). شونڭ

(۱) دینسزلك، آیروم بر تعلیم‌گه حاجت دگلدر. بلکه اوزی منسوب اولدیغی دین دلیللرینی پك محکم اعتقاد ایدوب ده عملیات وقتنده بونڭ ضعیف اولدیغنی کورمش کیمسه لر دینسزلك یولینه کورگه مجبور اولورلر. ایسکی کلام کتابلرنده اولان دلیللر ایله بو کونگی مادییون وداروینون اوزرینه قارشو چیقوچی شاگردلرنڭ مناظره وقتنده مغلوب اوله‌چقلری معلوم. زیرا بونلر ایچون ایسکی کلام کتابلرنده اولان دلیللر ایله دگل بلکه اوزلرینڭ فلسفه‌لرینه موافق اولان بو کونگی دلیللر ایله قارشو چیقارغه تیوشلی. ایشته اوشبو حکمت ایچون «امام غزالی» نام رساله ده: «روسیه‌ده اولان اسلام شاگردلرینی دینسز ایتمك مطلوب ایسه بونڭ ایچون اڭ طوغری یول آنلره بو کونگی موجود مذهبلر ایله مناسبتلری اولمیان و بو کونگی علم و فنلره مقاومت ایده آلمیان، ایسکی مدرسه‌لرمزده استعمال ایدلمکده اولان کلام کتابلرندن درس اوقوتمقدر» دیمش ایدك. اوشبو سوزنی بزم ایله برابر هر بر تجربه اهلی هم سویلاسه کرك. موسی کاظم افندی هم اوشبوڭا اشارت أیلر.

ایچون ایسکی کلام کتابلری ایله شغللنمك یرنده بو کونگی مادییونی رد قیلور ایچون اوزینه موافق صورتده کتابلر توزومك بزم ایچون بو ساعتدن لازمدر. بز آنارنی آنچق اوز فلسفه لری و اوز سوزلری ایله‌گنه الزام ایده آلورمز.

***

فروعده اولان حنفی وشافعی، مالکی وحنبلی مذهبلری آراسنده بعض خلافلقلر اولسه‌ده بونلر هر بری اهل سنتدندر. اوشبونك ایچون بونلر آراسنده اولان خلافلقلرغه کوب اهمیت ویرمازگه تیوشلی. بر وقتده وبر مسئل‌ده بونلردن برینك سوزی طوغری اولسه ایکنچی وقت و ایکنچی مسئله ده باشقه سینك سوزی درست اولورغه ممکن. چونکه بونارنك سوز لری اجتهادغه مبنی اولوب اجتهادده صواب اولمق‌ده جائز، خطا اولمق‌ده. الله تعالی اتفاق واتحادغه دعوت ایتدیکندن مذهب تفرقه لرینی ممکن قدر بترورگه تیوشلی. بو کونگی اسلام دنیاسی، کیچه‌گی اسلام دنیاسی دگلدر. حتی سنیلر ایله شیعیلر آراسنده اولان خلافلقنی‌ده آرادن کوتارمك لازمدر. اگرده بونار همیشه بر برینه دشمن اولوب طورسه‌لر، بوندن فرنگلر استفاده ایدرلر، الك ایلك برینی و آندن صوك ایکنچیسنی دنیا یوزندن سبروب توگارلر. بونك ایچون حتی ٥٠ییل قدر وقت اوتارگه‌ده احتیاج اولماز.

الله تعالی‌نی توحید ورسول اکرم نبوتنی تصدیق ایتدیکمز صوكنده باشقه دعوالرنك نه اهمیتی وار؟ اگرده اهمیتی وار ایسه بونك ایچون دشمن صورتنده دگل بلکه دوست و قارنداشلك اوزرنده مناظره قیلشورغه وشونك ایله‌ده حاجتنی ادا قیلورغه ممکن. مسلمان آدم، حقلقدن باش تارتماز. مسلمان آدم ایچون کوكلنده دشمنلق کیزلامك حرام اولدیغی صوكنده مذهب خلافلقی سببندن بر برمزگه دشمن اولمق نیچوك جائز اولسون؟ شونك ایچون بو کونمزده کلام کتابلرمزنی اوشبو وقتغه موافق صورتده یکیدن ترتیب قیلورغه تیوشلی.

***

بزم بو کونگی خدمتمز مدرسه لرنی اصلاح ایتمکدن عبارتدر. بوندن صوك شاگردلرگه هر بر فندن بر اصول اوقوتلنوب حاشیه وشرحلر، مناظره و بحثلر تماما بترلور. فقط بونك یرینه متنلر جدی صورتده، شاگردلرگه آکلادلنوب تعلیم قیلنور. مع ما فیه شاگرد اوزی بعض بر حاجت اورنلرده شرح و حاشیه لرگه مراجعت قیلور ایسه بوندن منع ایدلماز.

بو کونگه قدر بزم شاگردلرمز الك ایلك متن، آندن صوك شول متننك شرحنی، آندن صوك شول شرحنك حاشیه سینی الك صوكره دن حاشیه نك حاشیه‌سینی اوقوب، الحاصل بر کتاب و آکا متعلق اولان شرح وحاشیه‌لرنی اوقوب بیش یللر قدر وقتنی صرف قیلور، اما قارشوسینه عربی بر شعر چیقسه شونی آکلامقدن عاجز قالور ایدی. بونك سببی ایسه شاگردنك عمری لفظی مناقشه لر، «فافهم» و «تأمل» کبیلرنك سرلرینی ایزلمك کبی معناسز شیلر ایله عمر کچردیکندندر. کافیه لرنی وشرح جامی کبیلرنی درس قیلوب اوقوسونلر، لکن بونلرنك عصام و عبد الغفورلرینی درس ایدوب اوقورغه نه لزوم واردر؟

خلاصه: بزم ایچون عربیه تحصیل وقتنده الك ایلك متن و آندن صوك لغت و ادب درسلری اوقورغه وبوندن صوكده فقه، تفسیر وحدیث درسلرینه کرشورگه تیوشلی.

بوندن صوك مدرسه لرمزده حاجت اولان قدر چیت تیللرنی‌ده اوقوتورغه احتیاج واردر. بزم دینمزنك لغتی اولان عرب لسانی آلتی بیك بیللق بر لسان اولدیغی حالده بزم دینمز ایسه تخمینا بیك اوچیوز یللق بر دیندر. کرید مسلمانلری نه عرب وند ترك لسانی بیلمازلر، بلکه بونلرنك آنا تیللری یونانچه‌در. حالبوکه بونلرنك اوشبو یونانچه سویلشمکلری اسلام دینینی طوتمقلرینه مانع دگل. بزم ترکیچه مزده قرآن تیلی دگلدر، آکا قاراب بزلر

اوشبو لسانمزنی تاشلایەچق دگلمز. اوشنداق عرب لسانی ایلە سویلشەکن اولان یهود وخرستیانلر کوبدر.
خلاصه: اسلام دیننه نسبت ایله ترکی لسانی فرانسز وانگلیز لسانلری اجنبی بر لساندر. ایمدی ترکی تیلنی اوگرنماك شریعت طرفندن ممنوع اولماسه فرانسز چه وانگلیز چه اوقومق نه جهتدن ممنوع اولسون!

أدبیاتمزنی مدرسەلرده اوقتو.

مدرسەلرمزده اوز ادبیاتمزنڭ تعلیم ایتلماوی توغریسنده قصقه، قصقەغنه مقالەلر غزته صحیفەلرنده سیرەك سیرەك کنه کورنگالی. بو مقالەلر اصل ادبیات تعلیمی فکرینڭ خاطرگه توشوینه، شول فکرنڭ تعلیم اربابی آراسندەسکوینه، عمومی مطلبلرمز آراسنده آنکه صانالوینه خدمت ایتسەلرده ادبیاتمزنڭ درس پروغرامینه کرتلوی ایچون بو قدرگنه تشبث لر یتمیدر. غزتەلرنڭده بو مسئلەده برسی برسینه فکر بالغامیچه ئلی آنسی ئلی مونسیغنه قوزغاتوب‌قویولری، بناء علیه ادبیات تعلیمی، کویەز محررلرگه «مودنی تیما» غنه تشکیل ایتوب اساسلی بر فکر تعقیب ایتلماوی ملاحظەگه آلونسه اول مقالەلرنڭ عملی اهمیتی صفر درجەسینه توشەدر. «بال تەملی دیگان بلان آوز باللانمی» دیلر. شونڭ شیکللی «ادبیاتمزنی اوقتو کرك»، «همه ملتلر اوز ادبیاتلرینی اوقوتەلر» دیمك ایلەنگنه مدرسەلرده ادبیاتمز تدریس ایتوله باشلانمیدر.

معارف نظارتی‌نڭ ابتدائی تعلیم خصوصنده غوسودارستوینئی‌دوماغه‌کرتکان لایحه‌سنده اینارودیس‌لر ایکی فرقەگه بولنگان. برسی اوزلرینڭ تلی وادبیاتی اشلنگان ملتلر. بوگا نیمس‌لر، پالاکلر، لاطیشلر کره. ایکنچی‌سی ادبیاتی اشلەنمگان ملتلر: تاتارلر، قرغزلر، صارتلر یعنی مسلمانلر و چواشلر اوشبو فرقەگه‌کرەلر. غوسودارستوینئی دوماده مسلمان فراقسیه سینڭ ایڭ مهم خدمتلرندن برسی روسیەده تورك — تاتار ملتینڭ ادبیاتلی ایدکلرینی اثبات ایتمکدر. نیمسلر، پالاکلر شیکللی بزنگده ادبیاتمز بارلقنی اثبات ایته آلساق اول وقتده مدنیت عالمنده اوزمزنڭ، «ملت اولەرق» موجودیتمزنی اثبات ایتکان بولامز. همده مدنیتلی ملتنڭ مستحق بولدیغی حقوقلرنی طلب ایتارگه حقلی بولامز. بر ملتنڭ ادبیاتی بارلغی ایڭ اولك شول ملت افرادی طرفندن اعتراف ایتلورگه تیوش توگلمی؟ بزنڭ مدرسەمز بیله ادبیاتمزنی طانومی، و طانیسی کیلمیدر. غ. دومادەغی پوریشکیوٛیچلرنڭ تلمزنی و ادبیاتمزنی بارغه صاناماداقلرینه ایچمز پوشا. آلارغه آچولانامز. اوزمزنڭ مدرسلرمز ایسه تلمزنی، ادبیاتمزنی یوقغه صاناوده دوام ایتەلر.

خیر! مونده‌تعجب ایتارلك‌اش‌یوق. مدرسلرمزنڭ ادبیاتنی اعتراف ایتماولری اوزلرینڭ اوقوماولرندندر. آلار شونی بلمگان ایچون طیاق ییمگانلر. ادبیاتنڭ لذتنده طاتوماغانلر. لکن تأسفلی جهت شونڭ یاش نسلمزدەده دوام ایتویندەدر. حاضرده ادبیات اوقتونی مدرسه پروغرامینه کرته آلمیمز. مونڭ ایچون کرك بولغان نرسەلر حاضر توگل. آنسی یوق مونسی یوق، اون ایکی‌نڭ برسی یوق دیگان شیکللی. ادبیات تدریسی ایچون لازم بولوبده بزده تابولمغان نرسەلرنی ینگل قولدن‌غنه صاناب قاریق:

ایڭ ١نچی) تلمزنڭ قاعدەلری تیوشلیچه جمع قیلونمغان، ادبیاتمزنڭ اصول و قواعدی استخراج قیلنوب یازلمغان، ادبیاتمزنڭ تاریخی ترتیب ایتولمگان بولویدر. بو موضوعلرده درس کتابی توگل، درس کتابی یازارلق ماتیریاللر ده مطبوعاتمزده یتوشمیدر. اگرده نازلیراق بولسەق درس کتابی طوتوب یازارغه ماتیریال هیچده حاضر توگل دیارگه ممکندر.

ایکنچی) ادبیاتمزنڭ ئلی بیك ضعیف درجەده بولوب اوزن عمومی درسکه صالدررلق، و عمومنڭ اهمیتن و اخلاصن جلب ایتارلك درجەگه ایرشماویدر.

ایسکی ادبیاتمز (یکرمنچی عصر باشـلرینه قدر بولغان مطبوع اثرلر) یایسه بیك قدیمگی‌لر بولوب ترقی یولینه کیتمایچه طوکوب قالغان‌لر ، یایسه بتونلای روحسز یازلغان نرسه‌لر و اکثرسی مستقل بر فکر و الهام نتیجه‌سی بولمغان نقلیات یاتقلیدات‌دن عبارتدر . یکی اثرلر ایسه هیچ برسی مطبوعاتده اساسلی تنقیددن کیچورلمگان، ئلده کو بسینڭ صاحبلری ایسان بولوب ادبیات تاریخی ایچون یکون‌لری جیولمغان. بناءعلیه آنلرغه استنادا قواعد وتاریخ ترتیب ایتارگه‌وقت اولـگورمگاندر . درست، الوکدن ادبیاتمز ترتیب ایتلوب کیلونگان بولسه، یخشی تنقیدچیلرمز ایله‌کدن سوزسه‌لر بونلرنی علاوه قیاورغه یارار ایدی. اول وقتده بو یکی ادبیاتمزنڭ بیك مهم اورن طوتاچغنلده شبهه یوقدر .

اوچنچی) مدرسـه‌لرمزده تعلیم ایچون اساس اوله‌رق عربچه‌نڭ قبول ایتلوی وشونڭ دوام ایتویدر. شونڭ نتیجه‌سی اوله‌رق تعلیم اهلی طرفندن اوز تلمز هیچده اعتبارغه آلونمغان . و آندن بحث ایتـارگه لزوم کورمگانلر. تعلیم اشینه خوجه بولغان ملالر مزنڭ یوزده توقسانی ئلده ترکی‌گه اسـتخفاف ایله قاریلر. ترکی ادبیاتینی بر درس ایتوب اوقتونی ، آڭا قاعده‌لر تعیین ایتوب شـولارنی اویره‌نوب ، اویره‌توب ، مونڭ نازك مسئله‌لرن چوقوب اولطرونی بونلر بوشقه صانایه‌چقلر. تلمزنڭ « فن ألسنه »جهتندن اهمیتن ، اوز ادبیاتمز نیده رشـدیه و عالیه شاکرد لرینه اوقتورغه تیوشلـکنی مدرسه‌لرمزنڭ باشـنده طوروچیلرغه آڭلاتورغه براوده اوسـتینه آلماس دیب اویلیم .

دورتنچی) کوروب ایاررگه « آلدمزده » مثال یوقلغیدر. حاضرده تعلیم تدریس اشنده بولغان کشیلر مز اوز مدرسه‌لرمزدن طش بخار کورگان ، حجـاز کورگان ، مصر کورگان و اسـتانبول کورگانلر . مذکور اورنلرده ایسـه ادبیات تاریخمزنی یازارلق حاضرلك آلورغه ممکن توگل . عرب لسانی و عرب ادبیاتی بتون اساس لری ایله بزنڭ تلمزگه باشـقه

بولدقندن همده تدوینی بیك ایسکی زمانغه منسوب بولدیغندن بز اوز تلمزنی اول اسلوب که قویا آلمیمز . ماطاشساقده بوشقه‌غنه بولور . چونکه اول توغری کیلمی . یکی رك اصول اوزره ادبیات تاریخی کتابلری مصر و بیروت‌ده صوڭ زمانلرده‌غنه چقسه‌لرده ئلده بزگه تأثیر اجرا ایتارگه اولـگورمدیلر. استانبول مکتبلرنده قواعددن صرف ترکی قدرلیسینی اوقوتالر . بو قدرلیسی بار نقصانلری ایله برگه بزنڭ مطبوعاتمزغه‌ده کوچکان . و بعض مکتبلرمزده شونی تعلیم ده ایته‌لر. لکن بونلر ئلی بیك کوب ترقی نی قابلدر . ادبیات تاریخینه کیلونسه ترکیه‌ده بو خصوصده یخشی درس کتابلری بولماسه‌ده درس کتابلری یازارغه ماتیریال کوب. لـکن تورکلرده ، سیاسی احوالنڭ اجباری سببلی ایڭ صوڭ وقتقه قدر ادبیات ترکیه‌نی یولغه صـالا آلمیلر. و بوڭا اهمیت بیرولریده آز ایدی. صارقلیلر عربچه فارسیچه‌نی آلده طوتوب، فسلیلر فرانسوزچه‌نی آلده طوتوب هر ایکیسی تورکچه‌نی اونوتورغه ماطاشوب کیلدیلر. بعض شخصلر آلایوق بولماسه‌لرده، اوز تللرینی اجنبی تللر درجه سنده منتظم کوررگه تلاوچیلر آز ایـدی. بلکه موندن صوڭ تورکچه‌گه اهمیت بیروب یکی مقبول اصول اوزره ادبیات قواعدی وتاریخی یازارلر. بز مونی کوتوب تورماساقده میدانغه چقفاچ بلکه استفاده ایتارمز .

درست ، حاضرده‌ده « عثمانلی ادبیاتی مجموعه لری » اسمنده استانبولده مطبوع بیك کوب اثرلر بار. کوب شـاعرلرنڭ اثرلرن جمع قیلوب ، طبقات شعرا قبیلندن تاریخ وفاتلری حسبنچه ترتیب ایدلمشلر . بونلرده فن جهتندن بولغان کوب نقصانلری و ادبیات تاریخندن کوتولـگان مقصودغه ایرشـدرماولری ایله برابر بو یولده بر آدومدر . لـکن بزنڭ مدرسه‌لرمز و تعلیم عالمی بونلردن استفاده ایتار درجه‌گه‌ده ایرشمامشدر . بو اثرلرده اوزلرندن مثال آلونوراق درجه‌ده روحلی و فایده‌لی حتی اسلوبلی و یتوشـکلی ترتیب ایدلمامشلر . عثمانلی ادبیات تاریخنلـه بر درجه

فن‌گه موافقراق ترتیب ایتولگان اثر، پتربورغ دار۔الفنوننده تورك معلمی و کوب یللردن بیرلی مسلمان کتابلرینڭ سینزوری بولغان ڤاسیلی دمیتریڤیچ اسمیرنوف نڭ «منتخبات آثار عثمانیه» سی (*) در. لکن نمونه‌لرنڭ انتخابنده غصپادین اسمیرنوف نڭ تورکلرگه قارشی بولغان سیاسی نظری همده بو نظرنی اوزینڭ شاکردلرینه‌ده کوچره‌سی کیلو فکری بیك رول اویناغان. بو آرزو کتابنی صرف فنی لکدن چغاروب تورکلرنڭ احوال روحیه‌سن توبان وقارانغی کورساتو ایچون یاصالغان بر پونارا اما صورتینه توشور۔گان. و مع ذلك بو اثرنڭ صاحبینه تلمز ایچون تشکر ایتمگه بورچلیمز. چونکه اوزمز ادبیات تاریخنچه اول درجه‌ده بر کتاب وجودکه کیترودنده یراقمز.

بشنچی) تلمز وادبیاتمزنڭ قواعدن، ادبیاتمزنڭ تاریخن یازارغه اقتدارلی کشیلرمزنڭ یوقلغیدر. ابتدائی مکتبلرمزگه کتابلر کرکنی سیزگاچ بر «قره باش» دن ٤١ تجوید چغاردق. غریق قصبارنڭ نشر ایتدیکی «مختصر تاریخ اسلام» (جوادنڭ) دن ٣١ عدد تاریخ اسلام، بر امالی دن - ٥٠ عقاید رساله‌سی، بر صعلوك ترجمه‌سندن ١٠٠ لب علم حال کتابلری اویوشدررغه «مصنفلر» مز تابولدی. جغرافیا، حساب، قرائت ترکیه‌ده‌ده قول آستنده‌غی کتابلرنی تاتارچه غه ئه‌ورلدر وبیك آور بولغان ایدی. یعنی بو مذکور کتابچه‌لر همه‌سی ینگل قولدن ئه‌وه‌لنوب، گناه اورنا۔غندن اشلانوب ماطور یازولی شوما و تورلی توسده گی کاغدلر ایله طشلانوب بازارغه چغارلغان ایدی. اما اوز تلمز اوز ادبیاتمز توغریسینه کیلگاچ بولار توغریسنده مقبول درس کتابلری ترتیب ایتارگه «مؤلف» لرمز یتوشمیدر. حاضرگه‌چه بزنڭ تلمز و ادبیاتمز توغریسنده یازلغان اثرلر بولسه فن نظرنچه اعتبارغه آلورلقلری همه‌سی روسلر واجنبی‌لر طرفندن ترتیب ایتولگانلردر. روس و غرب اونیڤرسیتیت لری‌نڭ پرافیسورلرندن تلمز و ادبیاتمزنی تدقیق ایله شغللنوچیلر آنگا بتون عمرلرن صرف ایتوب ١٥ر جلدگه‌چه کتابلر یازوچیلر بار. بر ڤاسیلی ڤاسیلیویچ رادلوف‌نڭ بزنڭ تل توغریسنده یازغان اثرلری ٣٠ جلددن آرتقدر. تلمزنڭ و ادبیاتمزنڭ قاعده‌لری توغریسنده روسلر طرفندن یازلغان اثرلرنی و لغت کتابلرینی اوزمز یازا آلو احتمالی قایدە، ئلیگه‌چه باشقه‌لر طرفندن یازلغان اثرلردنده تیوشلیچه استفاده ایته آلدیغمز یوقدر. حتی‌که شوندی کتابلرنڭ جمعسن بر تاتار کتبخانه‌سنده تابارغه‌ده ممکن توگل.

بر تلنڭ و بر ادبیات‌نڭ قاعده‌لرینه توشونو و بولارنی جمع ایتو ایچون علم ألسنه (فیلولوغیه) دن اساسلی معلومات صاحبی بولورغه، و اشله‌نگان بر تل اوستونده تل و ادبیات قاعده‌لرن بیك یخشی اویره‌نورگه و ملکه حاصل ایتارگه، خصوصی استعداد و قابلیت همده اخلاص بولوب اونار یکرمیشر یل شونڭ ایله اشتغال ایتارگه، بلوب و سویوب شونڭ اوستنده اشلارگه کرکدر. بز تاتارلر ایسه موندی کشیلرمزنڭ کوبلگی ایله ماقتانا آلمیمز. بس تلمزنی ادبیاتمزنی ترتیب‌که صالور ایچون چیت دن کشی چاقررغه قالادر. روسلر بر وقت اوزلرینه پادشالق ایتارگه چیتدن کشی چاقرغانلر، حاضرده ترکیه و ایران‌نڭ هر بر دائره‌لری ایچون اجنبی‌لر چاقردقلرینی کورب طورامز. طهران‌نڭ استانبول‌نڭ نظامی مدرسه‌لری اجنبی‌لر طرفندن ترتیب‌که صالندیغی معلوم. مکتب سلطانی‌نڭ مدیری کوب یللرغه‌چه فرانسوز بولوب تعلیم لسانیده فرانسوزچه بولوب کیلدی. هر بر بای سوداگر اوز اشلرینی ترتیب‌که صالورغه تلادیسه اوز داڤیرنی‌لرندن اوتوب چیتدن بوخغالتیر چاقررغه مجبور بولادر. بزده چیتدن، وطنداشلرمزدن علم ألسنه علمالری چاقروب اوز تلمزنی ادبیاتمزنی ترتیب‌که صالوب بیررگه اوتنساك، قزق‌غنه توگل بیك شه‌بده بولور ایدی. چواشلرنڭ تللرن تدقیق ایتوچی پرافیسورلر اول تلنڭ قاعده‌لرن چواشلرنڭ اوزلرندن آرتق بلوب ترتیب‌که

(*) پتربورغده بوراغانسکی مطبعه‌سنده باصلغان. بهاسی ٤ صوم.

صالالر بیت. لکن بولای کشیدن ترتیبکه حالدروده بزنڭ حالدن کیلمی. چونکه:

آلتنچی) آقچه یوق. تل علمی کبی اشلر ملت ایچون بیك کرکلی و فایدەلی بولوی ایله برابر باشده ایەلرینه معاش تأمین ایتمی. اوز مصارفن تیز قایتارمی. بناءعلیه آڭا، باشقەچه عمومی حاجتلر کبی ملت آقچەسن طوتارغه کرك بولا. مثلا تریك ملتلرده بو اشنی جمعیت علمیەلر، اونیڤرسیتیتلر، آقادیمیەلر باشقارالر. و خصوصی اعانەلردن مڭلر یوز مڭلر بلکه میلیونلر صرف ایتەلر. کیلەچك فایده ایچون حاضرگی مصارفدن طارتنمیلر. بزنڭ ایسه بوندی یولغه توتولورغه آقچەمز یوق. احمد بای مرحوم کتابلر نشر ایتارگه دیب هر یلنی ۵۰۰ صوم بیررگه وصیت ایتوب قالدرغان ایدی. وفاتینه نیچه یل اوتدی، بو آقچەدن برتین بیرلگان یوق. بیرلسەده کیرگمزنڭ کوبلکینه قاراغانده بو قدرگنه هیچدر.

یوغاریده مذکور سببلرگه بناء بزنڭ تلمز وادبیاتمز درس پروغرامینه کرتیله آلمیدر. «جارمه بلەن طوز بولسه بوتقه پشورر ایدکده، مای یوق».

درست، ادبیاتنڭ ملت ایچون بولغان اهمیتنی آڭلاغان، اولغنه ده توگل، ادبیاتنڭ تەمینی سیزگان، آنڭ آب حیاتندن طاتوغان قهرمانلرمز بولسه، «فنا فی الادبیات» بولغان زاهدلرمز چقسه همه مانعلر قربلور، ادبیاتمز جانلانور، باشقه ملتلر ایرشکان یوغار یلقغه بزده ایرشور ایدك. اول وقتده، تلمزنڭ قاعدەچه ینگللگی، ملتمزنڭ الوغلغی، افراد آرەسندەغی اویغانو وازلەنو، مستقبلمزنڭ یاقتیلغی ادبیات خادملرمزنڭ رواجلرن ومنگولك فخرلرن تأمین ایتار، بزده باشقەلر کبی اوز ادبیاتمز وادیبلرمز ایله ماقتانورلق حالگه کیلورمز.

سعدی.

بورونغی اش و بورونغی سوزلر.

بر ملتنڭ یاشلرینه بابالرینڭ بورونغی حاللری، آنلرنڭ قیلغان اشلاری ایله سویلەگان سوزلری بیلگولی بولسه اول ملت مطلقا بار بولوب کیله وکیلەچکده هم بار بولاچقدر. شونڭ اوچونده دنیاغه خواجه بولوب راحت عمر ایده طورغان ملتلرنڭ نیچه مڭ جلداب تاریخی بورنغی واقعەلرنی یازغان کتابلری، اوقوب بتره آلمازلق کیك هم بای ادبیاتلری واردر. بالعکس ئولوم توشا کینه آرقاسینی قویغان نادان ملتلرنڭ یاروم آلما چاقلی بولسون بابالرینڭ بورونغی اشلرینی یازغان تاریخ کتابلری اوشانداق ملت حسنی کرته طورغان آز بولسەده ملی ادبیاتلری یوقدر. اشلری آلغه کیتکان ملتلرنڭ سیاسی حاللری کچکنەگنه چیشمه اولارق چققان «ایدل» یلغەسینڭ توبان آققان صایون زورایابارغانینه اوخشاشلی آنلرنڭ تاریخ وادبیاتلریده توبان عصرلرغه کیتکان صایون اوطرو بایی بارا. بالعکس منقرض بولورغه حکم ایدلگان قزغانچ ملتلرنڭ سیاسی حاللری ایله تاریخی واقعەلری، وشونڭ ایله برابر هم تل وادبیاتلری، توبان کیتکان صایون قوم صحراسنده آغا آغا تماما کیبوب بتکان زرفشان یلغەسینه اوخشاشلی صوڭغه کیتکان صایون کچکنەیه، بارا طورغاچ تماما غائب بولوب کیته. جغرافیا خریطەلرنده کچکنەگنه چیشمه بولوب چققان یلغەلردن بارا طورغاچ اولوغ نهرلرگه ئیلانوچی بیوك یلغەلرنی کوردیکمز کبی، تاریخ صحیفەلرنده هم کچکنەگنه بولوب ظاهر بولغان وصوڭره بیك زورایغان اولوغ ملتلرنی کورەمز. مونوڭ کیرسنچه زور بولوب چغوبده قوم صحرالرنده کیبوب بتکان یلغەلرغه اوخشاشلی، بورونغی ده عظمت ایەسی بولوبده صوڭره منقرض بولغان ملتلرگه هم اوچریمز.

بر ملتنڭ بیری نه چاقلی کیك، اشلەگان اشی نه چاقلی کوب بولسه آنڭ تلی هم شول

چاقلی بای تاریخی‌ده شونڭ نسبتنده کیك بولا . بالعکس بر ملتنڭ طورغان اورنی طار ، اوشانداق قیلغان اشی اوز تیکره‌سندن آرتماسه مونڭ تلی هم شول چاقلی یارلی بولا ، تاریخی ایسه برده بولمیدر .

بز تاتار بالالری‌ده منقرض بولماسقه تلاسه‌ك ممکن قدر ادبیاتمزنی بایتورغه، عظمتلی بابالریمزنڭ نورلی اشلری یازلغان یاقطی تاریخلریمزنی بیلورگه تیوشلیلرمز. بزنڭ بابالریمزنڭ حاللری یوغاری کیتکان صایون یاقطورا بارغانغه اوخشاشلی، «ترك» تلی‌ده (باشقه تللرگه خلاف اولارق) یوغاری کیتکان صایون بایی بارادر . عظمتلی تاتار ملتی روسلر آراسینه کروب بوطالغانغه اوخشاشلی بزنڭ تاریخی واقعه‌لرمز هم ایکنچی عباره برلان ایتکانده « تاتار تاریخی » هم روس تاریخ کتابلرینه بوطالغاندر . دیمککه تاتارلر اوزلری روسلر آراسنه بولغان کبك آنلرنڭ تاریخلری‌ده روس کتابلرنده‌در .

تاتار تاریخمزنی کیڭایتو اوچون روس کتابلرنده‌غی واقعه‌لرنی جمع ایتمك تیوش بولغان کبك تلمزنی بایتور اوچون هم بورونغی ترك، روس کتابلرندن سوزلر چوپلرگه تیوشلیلرمز . « شورا » اداره‌سی‌نڭ « تل باریشی » یاصاب تاتار بالالرینی تالبتوب قاراوبده شول ترك ـ تاتار تلین بایتو نیتنه مبنی بولغان بولورغه تیوش. لکن تل باریشی کتابنده یازلغان بر نیچه بندنی استثنا ایتسه‌ك اویلانغان اش برده اوزونچه کیلوب چیقماغان . تل باریشنده ادبیاتغه باباق ، تلگه کیڭلك ویره طورغان نرسه بیك آز. بیك ماقتانوب یازوچیلرنکده بندلرنده عربچه فارسیچه سوزلر اوچراشدیرغالی . کتابده‌غی بر بندده اوزین تاتارچه بیك اوستا دیگان‌نکده «قالا» دیگان سوزی بار. «قالا» عربچه «قلعه» دیگان سوزدن آلونغانلغی اوچون آنی ترکچه دیوب بولمیدر. لیذا قلعه نی قالا دیوب ئیتو ایله‌گنه شهر معناسنده تاتارچه‌دن سوز طابدم دیبولمی .

کتابده شوندی بندلر بار ، اوقوغانده کوڭلی چداب بولمی . عربچه فارسیچه‌دن آلونغان صوڭره تاتارلاشقان سوزلرنی کوب یازوچیلر ترکچه سوز دییوب اویلاغانلرده یازا بیرگانلر. حالبوکه آنلرنڭ ترکچه‌لریده وار . درست فایسی بر اسملرنڭ ترکچه‌لری یوق حکمنده اولارق اونوتلغان . مونه شونلر جمله‌سندن «شهر» معناسینی آڭلاتا طورغان ترکی سوزنی صانارغه ممکن . شهرنڭ ترکچه‌سی بورونغی ترك کتابلرنده‌ده اوچرامی. لکن روس کتابلرنده بار. مثلا ۱ نچی ایرتیش یلغه سینڭ توبانده‌گی بورونغی تاتارلر « طورالی » دییوب آتالغانلر . اما ایرتیش‌غه شیش یلغه‌سی قویا طورغان اوروندن یوغاریغی تاتارلر صحراوی آدالغانلر . اولگیلرینڭ « طورالی » آتالولرینه سبب آنلرنڭ مدنی بولولریدر . آڭلانادرکه «طورا»، شهر دیمه‌کدر. بو اورونده آقادیمیق فیشیر :
Имя турали происходитъ отъ татар. слова тура, что значитъ городъ دیدر. ۲نچی روسلر سیبیریانی آلغاچ « قاچا » صوویڭ ینیسی یلغه‌سینه قویا طورغان اورننده قورغان Острогъ یاصار اوچون دوبینسکی‌نی بیرگانلر. اول اورون بورونغیدن بیرلی قاشتار آتالغان تاتار قبیله‌لری طرفندن ملکلنوب کیلونگان بولغان. ینیسی یلغه‌سینڭ اول اورونده‌غی قریلری قزل بولغانلق سببلی قورغان Красноярскъ آتالغان. اول اورونده هم بورونغیده تاتارلرنڭ شهر صمان نرسه‌لری بولغان بولورغه تیوش. چونکه « قراصنا یار » شهرینی بورونغیده تاتارلر «قزیل یار طورا» یعنی قزیل یار شهری دیوب یورگانلر. ۳ نچی (۱۶۳۹) نچی یلده ایسیگ یلغه‌سینڭ تابول یلغه‌سینه قویا طورغان اورنندن بیش چاقرم توبان Ялуторовскъ آصتروغی بناء ایدلگان. اول اورونده بورونغیدن بیرلی «یاولی ـ طورا» آتالغان تاتار شهرینڭ قالدیغی بولغانغه کوره روسلر قورغان‌نی «یاولی طورا» دن بوزوب یالوتوروسق آتاغانلر . ٤ نچی ایشم یلغه سینڭ

طاماغنده اونصوم دیگان خان پادشاهلق ایتکانلگی، و آنڭ پای تختی قیزیل - طورا (قزل شهر) آتالغانلغی بورونغی تاریخ کتابلرنده ذکر ایدیله. آڭلانادرکه: شهرنڭ بورونغی ترکچه‌سی «طورا» دیمکدر. ایشته بورونغی سوز هم اشلردن برر طاهچی ملی نرسه‌لر.

هادی آطلاسی

مسکرات نڭ آزغنه‌سی یاریمی؟

(فنی مقاله. ب. ۋ. غزته‌سندن).

ایسرتکچ اچوده اعتدالدن چغو مطلقا یاراماغانلقنی هیچ بره‌و انکار ایتمی. اسپیرت بدن‌گه کوب کرگانده زور زیانلر کیترگانلکنی همه حفظ صحت علماسی و طبیبلر بر آغزدن تصدیق ایته‌لر.

الکئولنی اعتدال اچنده‌گنه یعنی ایسرتمه‌سلك، یاکه، خلق سوزنچه - روح کوتارلك و حال کرتورلك — درجه‌ده‌گنه استعمال یاریمی؟ بو حقده فن حاضرگه‌چه قطعی بر حکم یاصادیغی یوقدر. حفظ صحت علماسی نڭ بر قسمی ایسرتکچلرنڭ آزغنه‌سی ده زیانلی بولغانلقنی دعوا ایتکانده زور بر گروه درجه‌سن بلوب استعمالنی یاقلیلر. ۋیانا پروفیسوری «کلوس» صوڭغی گروه باشلقلرندندر. اول صوصام قایتورلق درجه‌ده صرا و باش ئیل‌ندرمه‌سلك درجه ده آراقی، بدن ایچون فائده‌لی بولغانلقنی دعوا ایته؛ فقط طبعا ایسرککه مائل (تیز ایسروچه‌ن)، اوپکه، باور، یوره‌ك آورولی، کوچسز، اوز اوزن طوتا آلمه‌وچی آدملر، ۲۰ گه یتمه‌گان یاشلر، قول و آیاق خدمتی ایله مشغول آدملر، گیمناستیقا مجباری ایچونگنه مطلقا آیقلق کرکدر، دی.

لکن بو روشده «اعتدال ایله اچو» نی یاقلاوچی بیوك علما بیك آز. ایسرتکچ نڭ بدن گه تأثیرن تیکشروچیلرنڭ کوبسی آنڭ آزغنه‌سی ده یاراماغانلقنی دعوا ایته‌لر. بونلر آراقی نڭ آغو بولغانلغینی، آغو بعضا آورو اعضا ایچون فائده‌لی بولسه‌ده، عادتده بدن نڭ ماده‌سی بولغان پرتوپلازمانی مخرب ایدیکنی دعوا ایته‌لر و دعوالرن بیك جدی دلیللر ایله اثبات قیلالر.

مثلا ۱۹۰۸ ده فرانسیه‌لی پروفیسور «ده‌تیۋو» ۶۰۰ باش یورت قویانن آلوب همه‌سن اوزی قاراب تربیه‌لگان و کوبسینه کونده بر کشیگه بر استاقان جیگل صرا نسبتنده الکئول بیرگان.

الکئول اچکان قویانلرنڭ قانی اوزگاروب آنده‌غی واق قزل شارلر کیموگان وهر تورلی میکروبلر تأثیرینه تیوشلی قدر وك مقاومت ایته آلمی باشلاغانلر. الکئول اچوچی قویانلرنڭ نسللری ده ناچارراق بولمشدر.

مذکور پروفیسور الکئولنڭ نسلگه تأثیرن بلو قصدیله ۵،۸۴۵ عائله‌ده‌گی ۲۰ مڭ بالانڭ حالن بلیشوب چقغان.

آراقینڭ طامچیسن اچمه‌وچیلرنڭ بالالرینڭ یوزگه ۸۶ - ۸۷ سی، اعتدال بلن اچوچیلرنڭ ۷۷ سی، ایسرکلرنڭ ۶۸ زی ایسان قالمشدر. اولك طوولر برنچی فرقه‌ده یوزگه بر، ایکنچیده ۵، اوچنچی فرقه یعنی ایسرکلرده یوزگه ۷ دن آرتق بولغانلق بلنمشدر.

آتا - آنانڭ اچووینڭ بالانڭ زورلغینه تأثیری بولا. مطلقا آیقلرنڭ بالاسی، اعتدال ایله اچوچیلرنکندن - اورطه حساب ایله - خیلی آور بولالر.

استراخاوای اوبشستوالر اچوچیلر آره‌سنده اولو کوبلکنی بلدره‌لر. شول سببلی بعضیلری ایسرکلرنی قبول ایتمیلر. شوندی شرکتلرنڭ برسی اوزنڭ استراخاوات ایتلگان آدملرنڭ مطلقا آیقلرندن ۱۷ بل اچنده یوزگه ۵۵ ی اولگانده، آزغنه اچوچیلردن ۷۹ ی اولگانلکنی بیان ایته‌در.

شوشندی حسابلر آراقی نی «آزغنه»، حال کرتورلك کنه، برر رومکه‌گنه اچونکده بیك زیانلی ایدیکینی اثبات ایته‌در.

بوندن آڭلاشیلادرکه: آراقی نڭ مطلقا منع

ایتلووی نڭ اصل سببی مسکرلگی گنه توگل، بلکه آغو بولوب بدن‌گه کیترگان زیانلر بدر.

ممادش اویازنده مسلمانلر و آنلرنڭ اقتصادی حاللری.

«شورا» مجموعه‌سینڭ ٣ نچی نومرسنده ع. سعیدی امضاسیله بوا، تنوش اویازدی مسلمانلری و آنلرنڭ اقتصادی حاللری حقنده بر مقاله یازلمش ایدی. بو دفعه بن هم بلگانم قدر ممادش اویازدی مسلمانلری و آنلرنڭ کسب وتجارتلری هم طورمشلری حقنده بو مقاله‌نی یازمقده‌یم. ممادش اویازدی مسلمانلری قزان خانلغینڭ حقیقی وارثلری هم‌ده قزانغه یقین یرلر اولدیغندن حاللری اهمیتدن خالی اولمسه کیره‌ك.

ممادش اویازدی: صانوش، بوکمش، یلوش، جوربل، شیمور باش، آمار، قمازان، یوکه چی، کلاوش، پتروپاوٗل، شون، اسان یلغه، آبدای، یادگار، استاری یومیه، نیژنی صون، کراسنی غورکی، کیرمان ناملرنده اون سگز ۋولصتدن عبارت اولوب، صانوش، یلوش، بوکمش، اسان یلغه، یادکار، آبدی ۋولصلرینڭ خلقلاری کلا مسلمانلر اولوب، قالغانلرینڭ‌ده یارتی یا که چیرکی مسلمان اولنور. خلقی بتونلای مسلمان اولانلردن اولگی اوچسینڭ خلقی عموماً قابلیتلی و طرش خلقلر اولوب، ایگن محصولاتنی اوزلرینه یتارلك آلدقلری اوستنه: تگوچیلك، آلتونچیلق، کیز اینك باصوچیلق کبی کسبلر ایله اوفا، اورنبورغ، پیرم، سامار، طرفلرینه کیدوب، آقچه طوپلاب قایته‌لر. بزم اویازده مسلمان اوللرنڭ غنه دگل بلکه روس یا که کرەشن قریه‌لرنده کیبت برلن سودا ایدوچیلر پك بش اوچریدر. رسمی حسابقه بناءً، ١٩٠٩ نچی سنه ایچون، ١٤ قریه‌دن مرکب ۋولصمزده: باکالیننی، گالانتیرینی، هم مانوفاکتورنی سودا ایچون ٤٤ مسلمان اسۋیدتلستۋا آلمشلردر. ۋولصمزده زیمسکوی اسکلاددن ٥٤ دانه پلوغ، اوچ دانه مالوتیلکه، ١٧ دانه ۋیالکه آلمشلردر. ۋولصتمزنڭ تگوچیلری، بر یل ایچنده، زیمستوا، هم زینگردن ٨٠ دانه تگو ماشینه‌سی و آنڭ اوستنه باشقه کیبت چیلر خصوصاً گیرمانیانڭ «اشتیبر کایزبرکی» فابریقه‌سندن اوزی آلدرب صاتقده اولان حسین حضرت یونوسف ٤٠ دانه‌لب ماشینه تاراتمشدر. اوشبو کسبلردن تابلغان آقچه، یخشیغنه اولدقندن بو اوچ ۋولصتلرده طورمش عموما یخشیدر. بزم ١٨٠ یورتلی قریه‌مزدن ١٩٠٩ نچی یلده ٥٧ پار هر تورلی هنرچی چقوب تخمیناً ٥٤٠٠ صوم آقچه تابمشلردر. اسان یلغه، یادگار ۋولصتلرینڭ برنچیسینڭ کسبی: ایرلری ایتوك باصمق وخاتون قزلری کیز ایتوك چوارلمق برلن شغللنمکده لردر. تارغاوی دوم برادران کامار وفلرنڭ ایکی و تاۋاریشستوا برادران رادیگینلرنڭ اوچ برده‌گی فابریقه‌لرنده تخمیناً ٤٥٠٠ جان ایتوك اشی برلن شغللنمکده‌لر. باصوچیلری ٧٠-٨٠، چوار چیلری ٤٠-٥٠تین کونلك خدمت حقی آلمقده‌لردر.

«کوکماره» قریه‌سی اوشبو فابریقه‌لر سایه‌سنده کوندن کون ترقی‌ده اولوب مسلمانلردن ٨٠-١٠٠ مڭ صوم آبارود باصاوچی مانوفاکتورچیلر واردر. بتون کوکماره‌ده ٥ عدد مانوفاکتورا دکانلری اولنوب، کلسی مسلمانلردر. لکن شونسی وارکه: ایۋان یا که واسیلی‌گه کانکوریتت بولاسی اورنده ولی یاکه علی آغایغه کانکوریتت (رقیب) اولمق بزم خلقده عادت اولدقدن بو اش کوکماره‌ده هم حکم سورمکده‌در.

یادگار ۋولصتینڭ کسبی اوّلده کاستروفلر زاۋودینه میخ تکمك ایدی. لکن آنلر برنچه سنه‌دن بیرو اشلرنی طوقتاتوب ایتوك کسبینه کرشدیلر. شونڭ ایچون اشچیلرنڭ بعضیلری کوکماره‌غه وبعضیلری قزافلرده اولان «برادران کازاکوفلر»غه ایتوك اشلا-

مکده‌لردر. کازاکوفلر ایسه مالمژ، ممادش او- یازلوی نك گرانیتسه‌سنده اولدقلرندن بایتاق، کشی گه اش ویر مکده وحاضرده اشلرینی یکی اصولغه قویمش ایتکچیلردر.

بزم اویازدنك قارا کسب برلن شغللنمکده اولغانلری: شیمور باش، نیژنی صون ۋواصلری اولوب آندن ماعدالری هر برسی دیب ایتورلك هنرلی وطرش خلقلردر. ایشته بزم اویازمزده اقتصادی حاللر شویله چیبارگنه اولدقی حالده ترقی و قولتورا جهتندن ایك آرتده‌غی صفده‌در. اویازده اوچ یرده، (صاتوش، اسکی باش، مالی صون قریه لرنده) مدرسه اولنور. لکن بتون اویازده ترتیب گه قویلوب کوچ حال برلن دوام قیلمقده اولغان اصول صوتیه مکتبی یالگز آلتی دانه‌گنه‌در. آگاده شکر قیلورغه اولگره آلمادق، بعض بر دانوسچیلرمز، ملت ودین گه بر «خدمت» اولسون دیه‌سعی ایدوب، بر سینك بتونلای اوکازنی آلدرب وبرسنی اوکازن آلدرمای غنه ایسپراونیك کیلوب تنتو یاصاتوب، مکتبلرین یابدردیلر وبونك ایله اصول جدیده مکتبنی دورت دانه‌گه قالدردیلر. عبدالقیوم بهمانی. (جولبات)

روسیه‌ده مسلمان مسئله‌سی.

(غ. آلیسف نك «روسسقایا میصل» ژورنالنده‌غی مقاله‌سندن عینا ترجمه (*)

VIII

تاتار غزته‌لرینك اك نفوذلیسی اولان، اورنبورغده چغا طورغان «وقت» غزته‌سنده کوبدن توگل (۱۹۰۹ده) اوشبو خبر کورلدی:

— «دیکابرنك ۱٤نده اورنبورغنك شهر تیاترنده، قزاندن کیلگان آرتیستلر طرفندن تاتار تلنده تیاتر اویناله‌چق. تماشاغه قویله‌چق نرسه لر: ۵ پرده ده «یاش خاتون» ایله «قاین آنا اویده بولسه اوینك آستی اوستکه کیله» اسملی اویونلردر. اویناوچیلر (تروپپا) اوشبولردن‌عبارتدر: آرتیستقه‌لر: عزةاللينا، بلغارسقایا، سلیمانوا؛ آرتیستلر: مرتازین، قاریيف، کولالایف، آخوندف و باشقه‌لر»

شوشی خبر یانندوق توبانده‌گی ایکنچی بر خبرده یازلغان ایدی:

— «۱۳ دیکابرده باکوده برنچی مسلمان آقشامی یاصالاچق، پروغرامی بوندن عبارتدر: ۱) تاتار تلنده تماشا، ۲) قرائت، ده‌فلاماتسیه، موزیقه، ۳) روس تلنده تماشا، ٤) ملی و یاوروپا اصولی بیبولر. بو آقشامدن حاصل بولغان آقچه «نجات» و «نشر معارف» جمعیتلری فائده‌سینه بیریله‌چکدر.

بو آقشام باکولی میلیونیر تاغییف نشبثی ایله یاصالدیغندن بیبوگه قاتناشوچیلرنك فراق، یاکه ملی کیوم کیگان بولولری لازمدر.»

باشقه بر خبرده ده، کوبدن توگل قزانده آچلغان مسلمان «شرق» قلوبنده ملی موزیقه آقشامی بولوب اوتکانلگی وتاتار آرکیسترینك ملی کویلرنی فوق‌العاده اثرلی صورتده اویناديغی، حتی الکان مسلمان‌سوداگرلری‌اثرلنوب کوزلرندن‌یاشلر چقدیغی بیان ایتلگان ایدی.

بونلرغنه توگل، حتی (اورنبورغ گوبرناسنده) ترویسکی شهرنده، مسلمانلرنك اك زیاده اوز عرف عادتلرندن آیرلمی و دنیاغه اوزلرینه مخصوص بر نقطه‌دن قاری طورغان اورنلرنده ده تاتار ادبیات آقشامی یاصالوب اوتکان. «استیب» غزته‌سنك یازلدیغنه کوره، ترویسکی مسلمانلری بو ادبیات کیچه سینی باصارغه باردم ایتو شویله طورسون، حتی بتون کوچلری ایله قارشو طورغانلر، بولدرماسقه طرشقانلر. چونکه آنلرنك ظننچه بو گناهلی بر اشدر. لکن شولای بولا طوروبده، پریکازچیکلر وحر مسلکلی،

(*) غ. آلیسف مقاله‌سندن ترجمه ایله بونومرده درج ایتدیگمز نرسه‌لرنك کوبسی مسلمانلرنك اوزلرینه معلوم نرسه لر ایسه‌ده روس مطبوعاتنده بونلرغه نی کوز ایله قارالوب محاکمه ایتلووی شایان دقت اولدیغندن عینا ترجمه ایله درج ایتو موافق کورلدی.

آچیق فکرلی، مسلمانلردن عبارت کچکنه بر گروه بونی بولدرغانلر. ادبیات آقشامی بیك یخشی اوتکان. زور موفقیت قازانغان. بو ادبیات آقشامنده عبید-الدین افندی اسمنده بره‌و بر نطق ایراد ایتوب مسلمانلرنی اتفاق واتحادگه دعوت ایتکان و :

«یخشی ترکلك یالـگز الفت و محبت آرقه‌سنده ممکن بولا، انسانلرنڭ بر برسینه الفت و محبتلری قاتناشو وکوریشو سایه‌سنده حاصل بولا، وحشیلرده حیات اجتماعیه یوق، شونڭ ایچون آنلرده الفت ومحبت‌ده یوق، خلقمزده مدنی حیات یوق، بز بر برمز ایله باری اوراملرده‌غنه اوچراشوب اوته‌مز» دیگان. بو ادبیات آقشامنده ملی تاتار جروچیلری مسلمانلرنڭ آرتده قالغانلقلرینه دائر مؤثر کویلر جرلاغانلر وعلم معرفت‌نڭ لزومن بیان قیلوب مسلمان خلقینی اویغانورغه، جانلی معیشت‌گه اونده‌گانلر. تیاترنڭ تهذیب اخلاق‌غه خدمتنی بیان ایتوب مصراعلر اوقوغانلر واڭ آخرده «برنچی تیاتر» اسملی ملی بر اویوننی تماشاغه قویغانلر. بو اویون سیرچیلرنڭ صوڭ درجه خوشلرینه کیتکان. انگلتره‌ده شکسپیر وقتنده بولغان شیکللی، مونده‌ده خاتون قزلر اویونن ایرلر اویناغان. کوبدن بیرلی مسلمانچه تیاتر اویناـلوب کیله طورغان باغچه سرای‌ده‌ده خاتون قزلر اویونن ایرلر اوینیدر.

حاضرگی مسلمان حرکتنده تدریجی صورتده اوزلرینڭ ملی تیاترلرینڭ مخصوص بر اورن طوتا باشلاوی آیروچه شایان دقتدر. بو آنلرنڭ یڭی اصول معیشت‌گه، و اولگی اوزلرینڭ ایولرنده یاباوب یشاولرینه قاراغانده، ترقی و تمدن‌گه دها زیاده مساعد بولغان بر یول‌غه کره باشلاولرن کورساته‌در. بوغنه توگل، حتی تیاتر وادبیات مسلمانلر آره‌سنده یڭی بر حیات اجتماعیه‌نی اویغاندره طورغان واسطه بولوب طابولالر. چونکه تیاترلرنده پیه‌سلرنڭ کوبسی، تاتارلرنڭ اسکی نچار معیشتلرندن کولوب، آنلرنی اعتباردن توشوررگه سبب بولا. مثلا: کوبدن توگل، قزانده یاش بر محررنڭ «پومادا مسئله‌سی» اسملی یخشوق قزقلی بر پیه‌سی نشر ایتلدی. بو پیه‌س‌ده ٦۰ یاشلك بر تاتار بایی‌نڭ بیك یاش بر قزغه أویله‌نرگه ماتاشووی بیك کولکیلی صورتده تصویر وتنقید ایدلمشدر. (بو اورنده غ. آلیسف افندی «پومادا مسئله‌سی» اسملی بو پیه‌سنڭ مختصرا مندرجه‌سن بیان ایته. بزنڭ اوقوچیلرمزغه اول مندرجه معلوم بولورغه تیوش بولغانلقدن مونده ترجمه ایتمادك.)

مسلمانلرنڭ تعصب وجهالتلرن وخصوصا ملالرنڭ عوام خلقی‌نڭ نادانلغندن استفاده قیلولرن انتقاد ایتکان رساله‌لر حاضر قزان‌ده وباکوده ئلله نی قدر باصیلوب طارالوب طورادر.

تاتارچه پیه‌سلر یالگز اوینالارغنه توگل، بلکه باصیلوب طارالوب طورالر، تیاتر روحغه بر حرکت بیررگه، یاڭی مسئله‌لر قوزغاتورغه وحیات اجتماـعیه‌نی یاڭارترغه ممکن. اساسلی مدنی حرکتلرنڭ هیچ بری کتاب و ادبیاتدن باشقه و جودگه چغووی ممکن توگلدر. حاضرگی کونده روسیه مسلمانلرینڭ اوز تاتار تللرنده، اوز وطنلری اچنده یعنی روسیه ده مڭلرچه کتابلر باصوب طاراتورغه مقتدر بولولری بونلرنڭ ترقی و تمدنلری ایچون فوق العاده زور خدمت ایته‌در.

بوندن ۳۳ یللر الوك باکولی حسن بك ملیکوف برنچی مرتبه اوله‌رق تاتار تلنده غزته چغارماقچی بولغاچ روسیه‌ده تاتارچه حرف طابا آلماغان، بونی چیت مملکتدن، ترکیه‌دن آلدررغه مجبور بولغان ایدی. قزانده عربچه حرفی بولغان تیپوغرافیه بیك کوب وقتلر، یالگز گیمنازیا حضورنده‌غی بردن بر «آزیا مطبعه‌سی» بولوب طوردی. بوڭارغه مسلمانچه حروفات اوتکان عصرنڭ باشلرنده پتربورغدن سینات تیپوغرافیه‌سندن آلنغان ایدی. روسیه مسلمانلری اوقی طورغان کتابلر ورساله‌لرنڭ بیك کوبسی کوب وقتلرغه قدر مصر، استانبول شیکللی چیت مملکتلرده باصلغان اثرلر اولوب، عموم خلق بونلرنی اوقورغه موفق بولا آلمیلر، بلکه بونلر بر نوع خواص‌غه‌غنه

مخصوص کبی ایدی.

مونه دورت بش یللرغنه اوّل روسیه مسلمانلری کیساکدن بیك غیرت ایله اوزلرینه مطبعه‌لر آچارغه کتابچی‌لق وناشریة شرکتلری تأسیس ایتارگه باشلا- دیلر. تورلی شهرلرده مسلمان مطبعه‌لری نك تگارماچلری بیك نق أیله نرگه طوتندی. تاتارلرنك اوز آنا تللرنده مکلرچه باصلغان اثرلری ظهور ایتدی. بو اثرلرنك قیمت و مندرجه لری غایت تورلی تورلی ایدی: بونلر آره‌سنده اوزلری طرفندن یازلغان، یاکه باشقه تللردن ترجمه ایتلگان رومانلر، حکایه‌لر، سیاسی رساله‌لر، شعرلر، آول اشلرینه وتجارتگه عائد کتابچه لر، درس کتابلری، اصول تعلیم و تربیه رهبرلری، یاوروپا خلقی‌نك تاریخ ومعیشتنه دائر اثرلر بار. بو یکی ادبیات الك باشلیچه قزان ایله باکوده نشر ایتله‌لر ایدی.

بو کتابلرنك کوبسی بیك اوچوزدر. شول سببلی بونلر خلق آره‌سینه کوب طارالا. مسلمانلر نك بیك زور پروسینتی بونلرنی بیك سویبوب اوقوب استفاده ایته‌لر.

درست، صوڭغی یللرده کتابچی‌لق اشی مسلمانلر آره‌سنده بر آز یومشاردی. اولگی قزولق بر آز کیمودی. لکن شونسی بارکه، کتاب مسلمانلر ایچون کیره‌کلی بر ایدەش اورنن طوتدی. بوندن صوڭ روسیه مسلمانلری آندن آیرلمایه چقلردر. بو ایسه روسیه مسلمانلری ایچون، حاضرگی یاوروپاده مستعمل معناسیله، ترقیات مدنیه بناسینك نیگزینه صالنغان الك برنچی والك نق بر طاش در.

شونسی‌ده شایان دقتدرکه، مسلمانلر طرفندن نشر ایتلگان بو رساله لر آره سنده بریسی مونیزم فلسفه‌سن تحقیق ایتوگه مخصوصدر. مسلمانلر آره- سنده برنچی مرتبه اوله‌رق بالالرغه مخصوص رسملی کتابلرده کورینه باشلادی.

تربیه و تعلیم

پیداغوغیا

ذیل

«مطالعه» بحثنه برنیچه تنبیهلر برلن بر ایتاك بالفامق بولامن:

برنچی تنبیه: مطالعه کتابین اوقو آشغو برلن باواشلق آراسنده، صنف شاگردلرینك همه‌سی ایشتورلك طاوش برلن، جمله‌لر آراسنده‌غی طنش وطوناشلقلرنی رعایه ایته طورغان بولورغه کیرك. اوقو طبیعتدن چقغان کبی هیچ تکلف و یاصانوسز، معنالرنك تزلنوی برلن هر تورلی جمله‌گه خاص طاوشلرین رعایه برلان بولورغه کیرك. چونکه طبیعی سویلگان و اوقوغان وقتده هر جمله‌نك اوزینه خاص طاوشی باردر: مثلا بر کشینك سوزین کوچروب سویله‌ونك طاوشی اوزینه خاص، بر معنانی بلدرونی صوراو (استفهام) طاوشی اوزینه باشقه، ندا طاوشی ینه باشقه، مرحمت استه‌و وامید ایتو طاوشی ینه باشقه، قورقتو وقزقدرو، کشیدن کولو ومسقل ایتو طاوشلری هم بر برندن آیرلالر. مذکور اورنلرنك طاوشلرین افراط تفر- یطسز اعتدال نقطه‌سنده‌غنه رعایه برلن اوقومق لازمدر. افراط تفریط ایسه ینه طبیعیلقدن چقارادر. مطالعه شول روشچه بولسه، معنالرنی مجسم کبی تعیین ایته بارو بیك گوزل بولادر. حرفلرنی ایتکانده‌ده مخارجنی رعایه ایته‌م دیب افراطغه صابشمابنچه جیکلگنه ادا ایتارگه کیرك. یوقسه طڭلاوچیلرغه کولکی بولودن قورتولوب بولماز.

مطالعه چقماز بورن شاگرد قطعه‌لرنی قات قات اوقورغه کیرك؛ چونکه بر قطعه‌نی تمام یتشدروب اوقو

أللہ نیچه قطعه‌نی بولور بولماز اوقودن فائده‌لیرکدر.

معلملر شاگردلرنڭ کتاب طوتولرنده قارارغه کیرك. شاگردلر کتابنی کوزلرینه بیك یاقن ایتمه‌سونلر هم یخشیراق کوریم دیب کوزلرینده قصماسونلر، بلکه کتابنی کوزلرندن ٢٦ ـ ٣٠ سانتیمیتره (*) قدرلی یراق ایتسونلر. بو اش، کوزلرگه توشو احتمالی بولغان ضعیفلکدن صاقلاو اوستینه کوز قصودن و کتابنی بیك یاقن ایتودن حاصل بولا طورغان کیلشسز کورنشدنده کشینی قورتارادر.

ایکنچی تنبیه: مطالعه کتابندن بعض نثر یاکه شعر بولغان قطعه‌لرنی کوڭلدن حفظ ایتدرر ایچون صایلاب حاضرله‌مك کیرك. بو حفظ، قطعه‌نی تمام اوقورغه اوگرانوب معناسین یخشی فهمله‌گاچ بولورغه تیوشلیدر. حفظ دن صوڭ برکون کوڭلدن خطابت طریقنچه سویله‌تور. شولایوق بر کون کوڭلدن یازارغه‌ده قوشار. بولای ایتو شاگردلرنڭ کوڭلین باطرایتا، کیله‌چکده جیونلرده سویله‌رگه عادتلندره‌در. شولایوق فکرلربن کیڭایتب، اوزینڭ تورلی سوز و ترکیبلری برلن بالالرنڭ محفوظات خزینه‌سین بایوتا، شولای ایتب کیله‌چکده اوزینڭ معیشی وادبی حاللری حقنده یازارغه ماده واورنك بولب طورادر.

اوچونچی تنبیه: مطالعه کتابی اچنده آناتلینڭ ادبیاتنده خدمتی سبقت ایتکان ذاتلردن برنیچه‌سینڭ شعردن یاکه نثردن بررمقاله‌سی بولمق تیوشلیدرکه قطعه (مقاله) سینڭ اوستنده اسمی یازلغان بولور. بو اشدن مقصود ایکی نرسه‌در: برنچیسی، بالالرده اوزلرینڭ لغتی برلن وادبیاتلرنده خدمتی سبقت ایتکان ذاتلرنڭ مشهورلری برلن ماقتالو احساسین قوزغاتمق در. ایکنچی مقصود، مذکور ذاتلرنڭ ترجمهٔ حاللرینه ومعیشی وادبی کیدشلرینه سوزنی صوزمق در. شونڭ ایچونده معلم بونلردن برینڭ اسمی یاد اولنغانده آنڭ کم ایکانلگین وفای زمانده بولغانلغین وباشقه‌ادبی ومعیشی حاللرین وسیرتلرین سویله‌مك تیوشلیدر. لکن بو ذاتلردن برینڭ ایکنچیسینه آرتوقلغین ایتب بیرمزگه کیرك. بلکه اشنی شاگردلرنڭ اوزلرینه قالدررغه کیرك؛ چونکه آنلر شولای ایتب اوقوسه‌لر اوقی اوقی کم کمدن نی جهتدن آرتوقلغین نی جهتدن کیملگین آیراچقلردر. بونده ایتب بیروده‌گی فائده اوستینه حسابسز فائده‌لر حاصل بولادر.

دورتنچی تنبیه: مکتبنڭ کتبخانه‌سنده شاگردلرنڭ عقل وفکر قوه‌سین آرتدرا، تجربه دائره‌لرین کیڭایته، تخیل قوه‌لرین ضبط ایته طورغان رومانلر وادبی قصه وحکایه کتابلری کوب بولورغه تیوشلیدر. بونی بولدرودن مقصود شاگردلرگه بوش وقتلرنده و اویلرنده اوقور ایچون کتابلر بیرمکدر. بو کتابلرنی صایلاوده بیك اجتهاد برلن دقت ایتارگه کیرك. چونکه هر بر قصه وحکایت بالالرنڭ حالینه موافق ایمزدر. شونڭ ایچونده آنده‌غی کتابلرنڭ مغزا (حصه) سی، قومنڭ اعتقاد و ادبیاتینه ضررسز، کیدشی برلن شاگردلرنڭ قوهٔ خیالیه‌سین قوزغاتب حقائق اموردن محروم ایتمی طورغان بولورغه کیرك.

اوّلگیلرنڭ حکایه‌لر یازودن غرضی: ادبیاتنڭ آورلقلری برلن تاریخی فائده‌لر آرقاسنده یاشلرنڭ فکرلرین آرتدرو و اوسدرو و خلقلرین توزاتودر. حتی حکایه‌لر یازودن مقصود بربر مثال آرقلی بولماغانده آڭلانووی چیتن یاکه برده ممکن توگل بولغان حقیقتلرنی کشیلرگه آڭلاتمق در دیمشلر. شونڭ ایچون بوندی قصه وحکایه‌لرنی باشلاب یازولر اوّل زمانلرده پادشاهلر سراینده‌غنه بولغان. لکن صوڭراق خلق اوزلرینڭ غفلتلری سببلی بو عزیز فائده‌لرنی اونوتوب بتونلی مقصوددن طایغانلرده هیچ بر عقل دائره‌سینه صیمی طورغان، اشانوممکن بولماغان قصه‌لر و اکیه‌تلر یازغانلرده آزغانلر وآزدرغانلر. چونکه بوندی قصه‌لر نوامیس طبیعیه‌دن

---

(١) کتابنی کوزدن نیقدر یراق ایتارگه کیرکلگی حقنده طبیبلردن صورارغه کیرك؛ چونکه بعض کشیلر یراقدن کوروب یاقندن یخشی کورمیلر، بعضلرده بونڭ کیرسینه‌در.

طش بولغانغه کشینڭ عقلین و فکرین وتخیلین بتونلی بوزادر. شونڭ ایچونده بز بو بابده اصل مقصودنی ایسدن چغارمیغنه قصه وحکایه‌لرنی خرافاتدن آیروب نوامیس طبیعیه دائره‌سنده بولغانلرین غنه صایلارغه کیرك.

بونڭ ایچون صایلانغان کتابلرنڭ سوزلری تلگه کونککان، عباره‌سی جیکل، مقصودنی تیز آڭلاتوچی، موضوعی ادبی، نتیجه‌سی کتابنی وضعدن مقصود بولغان حکمت‌که مطابق بولرغه تیوشلیدر.

معلم بو کتابلردن برنی بیلگولب موضوعینه شاگردنی ترغیب ایتکاچ مطالعه‌سینه امر ایتب بیرر. بر کتابنی بیرگاچ شاگرد آنی مطالعه ایتب موضوعین تمام آڭلارلق‌چه آنی آلماشدرمازغه کیرك. شونڭ ایچونده معلم مطالعه‌غه بیرگان کتابنڭ موضوعی حقنده سؤاللر یاصاشدرر. قایچان آڭلاغانلقلرین بلسه آلماشدرر، بولماسه ایکنچی کتابنی بیرمز، حتی بیك کوب آڭلاب اوقی طورغانلرینه‌ده یش یش کتابنی آلماشدرماز، یوقسه حکایت اوقو رغبتی آرطب عشق درجه‌سینه ایرشرده بوتان موضوعلرنی مطالعه ایتودن محروم قالورلر.

بیشنچی تنبیه: مطالعه کتابلری باشقه درس کتابلری کبی کاغدلری پاك ماده‌دن یالطراوقسز شما یوزلی، بر بیت‌نڭ حرفلری ایکنچی بیت‌دن کورنمزلك قالن بولب، کورنش ماطور وقوللانورغه اوڭایلی قولده بولورغه کیرك. حرفلرینڭ اوزنلغی اوچ میلیمیتره قدرلی بولوب ایری بولورغه کیرك (بو بابده طبیبلرنڭ رأیین آلورغه تیوش). شاگردلر اوقوغانده بر یولنی قایتا قایتا اوقومازلق یول آرالری یراق بواب یوللری اوزن بولمازغه کیرك. یولنڭ اوزونلغنده ۸۰ ــ ۹۰ میلیمیتره قدری بولمق مناسب کورله‌در.

بالالر قولنه یوری طورغان کتابلرنڭ بارچه‌سی بیك ماطور ایتب تیری یاکه قاطرغا یاکه کلیونکا برلن توبلنگان بولورغه تیوشلیدر. دخی کتابنڭ طشی اوڭا طورغان یاکه آغولی بویاولر برلن بویالغان بولمازغه کیرك؛ چونکه بولای بولو پاکلك وصحت ایچون ضررلیدر.

احمد جان مصطفی.

مکتبلرمزده ملی روح.

۱۵ نچی عدد «شورا» مجموعه‌سنده محترم ن. دوماوی افندینڭ مکتبلرمز اوچون بولغان درس کتابلرمز حقنده بر مقاله‌سی وار ایدی. مکتبلرمز ودرس کتابلرمزده‌غی کیمچیلك‌نی کورسه‌تکان بو مقاله‌نی اوقوغاچ ـ مینم کوبدن اویلاب یورگان وئلله قایچاندن بیرلی یوره‌گمنی جراحتلمه‌گان بر مسئله خاطریمه کیلوب ـ قصوریمه‌ده التفات ایتمیچه شول فکرمنی مطبوعاتده عرض ایده‌رگه جسارت ایتدم.

مکتب و مدرسه لرمزده ئلله نیقدر کیمچیلکلر بولسه‌ده آلارنڭ ایڭ زوری وبو کونده بزم اوچون ایاڭ اهمیتلیسی، شبهه یوق، مکتبلرمزده ملی روح یوقلغیدر. حاضرگی بزم ایڭ اصلاح ایدلگان، ایڭ مکمل ترتیبکه قویولغان مکتبلرمزده‌ده بالالرغه ملی روح کرته‌چك بر نرسه اوقتولدقی معلوم توگلدر. بولایغنه قاراغانده بونڭ ئلله نیقدر اهمیتی یوق کبی ایسه‌ده، اما بوندن کیله‌چك ضرر، صاناب بترگیسز درجه‌ده کوبدر.

بو کونده خلقمزنڭ قایسی زمانده ونیندی دنیاده ایدکندن خبرسز، استقبالی اوچون قایغرمی طورغان روحسز، اوزینڭ اوستنده بوکون بولماسه ایرته‌گه جنازه‌سن اوقورغه حاضرله‌نوچیلر اولدقی حالده آڭار التفات ایتمیچه همانده اوچ بارماق ایله طوز قابو، چالبار بالاغن مارایتو حقنده مناظره قیلو درجه‌سنده آڭسز ایدکن آرتق یازوب طوروورغه‌ده حاجت یوق. مونه بو، اویلاغان کشینڭ کوڭلینه زور بر قورقو صالا طورغان، کوز آلدینه ئلله نیندی قاپ قارا اوجه‌لر، قارانغی منظره‌لر کیتره طورغان حاللر؛ بو درجه رذالت و انقراضغه بارونڭ، یوز توبه‌ن کیتونڭ سببن سز نی دیب اویلیسز؟

البته هر کم اوزی بر توسلی اویلی طورغاندر،

اما مینم ظن عاجزانه‌مه کوره بوکار سبب مطلق خلقده ملی روح یوقلغیدر.

بو کونده بزم خلقمزده بر روح، آزماز اویلا- نورغه مجبور ایتکان بر نرسه بولسه، اولده- ئلله نیندی خرافات بله‌ن آغولانغان یالغش بر دینی حس و خرافاتقه اشانودن عبارتدر. سین آکار نیندیگنه مسئله حقنده سویله‌مه، نیندیگنه بر اش حقنده دقتن جلب ایدرگه طرشما، اول آکار مطلقا شول کوز بله‌ن قارار و شول نقطهٔ نظردن اوزینك یالغش حکمن یورتور. بز نیقدر آرتده قالدق، نیچك ایزله- مز دیب بر آول کشیسینه ملیت نقطهٔ نظرندن بر سوز سویلرگه کرشساك، «الحمد لله، مسجد صالولردن عبادت قیلودن طیغان کشی یوق ئلی» دیگان «دینی» جوابنی آلووکده شبهه ایتمه. استقبالیمز حقنده سوز آچقان بولوب «استقبالمز قارانغی فلان توگه‌ن» دیساك تاغی «الله تعالی حق بولغان دینن کیله‌چکده اوزی صاقلار ئلی» دیگان سوزنی ایشتورسك. ایشته بو مثاللر بارسیده خلقنك هر اشنی دین نقطهٔ نظرندنغنه قایغرتو، ملت وملیت حقنده هیچ اویلانماون آچق اثبات ایته. بو دینی حسلرده آکار مکتب وآنا تربیه‌سی بله‌ن بیرلگان حسلر ایدکنده شبهه یوق. اگر شولوق تربیه‌لر بله‌ن بالالر کوکلینه بر آز ملیت حسیده بیرلگان بولسه اول بالالر کوبدن اوز ملتلرینك حالن قایغرتورلر، آنك درجه‌سن بلگاچ مجبورانه اشکه طوتنورلر ایدی.

بر وقت پربخودسکی اشقولانیغنه تمام قیلغان، ١٢-١٣ یاشلی بر روس مالاینك روسلر بله‌ن تاتارلر آراسنده بولوب اوتکان واقعه‌لرنی سویله‌گاچ - سز بزنی بیك قزق ایتمه‌کچی بولغانسزده بز سزنك بور- نوکزغه چیرتوب کیتدك - دیب قزارتقانن ئولگانده‌ده اونوطاسم یوق. اول بالا ئلی یاش بولسه‌ده آکار بیك یاخشی ملیت حسی بیرلگان، اوزلرینك دشمانلری کملر ایدیگی و آلارنی نیچك جیکدکلری اویره‌تلگان، اوزینك بیك بهادر و جیکه طورغان ملتکه منسوب ایدکیده بلدرلگان. اول شوکار کوره بیك غیرتله‌نوب سویله‌شه، جیکوب قالولرون متفا- خرانه سویلی... مونی سویله‌وچینك بر سیاسی یاکه بر حکومت مأموری اولماینچه، ابتدائی مکتبنیگنه بترگان روس بالاسی ایدکن خاطرگه آلساق آنك بو سوزلری تربیه، فقط تربیه سایه‌سنده‌گنه ایدیگی ظاهر بولور.

ایشته بو حاللردن بزده آز چوق عبرتله‌نوب مکتبلرمزده ملی تاریخ و ملی تلگه الحاصل ملی درسلرگه اهمیت بیرساك، بلکه بزده‌ده اوز ملتینك حالن آکلاوچی کشیلر کوب جیتشور ایدی.

ع. د. - م.

مکتبلرمز.

مکتبلرمزنی اصلاحقه دائر مقاله‌لر ملی جریده و مجله‌لرمزنك دگل هر نومره‌سنده، حتی بر نومره‌سنده بر قاچ دفعه‌لر ذکر اولنور. واقعاده مکتبلرمز شول طرزده بارغانده ملتمز ایچون ترقی کوتمك، شول مکتبلرمزدن چقمش یکتلرمزدن ملت ایچون فائده‌لی خدمتلر امید ایتمك بورنغی مدرسه‌لرده‌گی پش قدمدن دوما منبرنه منب خطبه و ریچ سویلمکنی کوتمکدن باشقه فرق کورلماز.

ملتمزنك ترقیسی ایچون اجتهاد ایتمك افراد ملتنك الك بیوك فریضه‌لرندن اولسه کرك. ملتنك قیامی‌ده شول تقدیرده‌گنه اوله‌چق. عکس حالده انقراض ملتدن باشقه ثمره اولماز. شول قدر وار: ملتنك فائده‌لی طرزده، ملتنك ملت بولوب بقاسی ایچون مطلوب بولغان روشده ترقیسی مطلوبدر. بوندی ترقی، دین ایله برگه بارغانده‌غنه دین ایله باغلانمش اولغانده‌غنه حاصل اوله‌چقدر. عکس حالده بزم ترقیمزنك عین انقراض اولمقنده شبهه اولنماز. اویله ایسه معتبر «شورا» مجله‌سینك ١٥ نچی نومره‌سنده «مکتبلر» عنوانلی مقاله‌ده بر قدر حقسزلك کوره‌لدر. صاحب مقاله معلم دوماوی افندی مکتبلرمزنك روحسزلغندن شکایت ایدر وبو روحسزلکنی بزم مکتبلرده ایمان

عقائد درسلری کرکدن طش اوقتودن کورر. مقاله سنده دییور: «ضروریات دینیه درسلری اهمیتلی، لکن آنلرنی توتاشدن اوقتوب تورماینچه هفته‌ده بر قاچ ساعتلرده گنه اوقوتوب ده بلدررگه ممکندر، مکتبلرمزده برده روح بولماون کوب وقتمزنی علم حاللر تجویدلر ایله اوزدره‌مزدن کوره‌م. مین برنچی، ایکنچی صنفلرده علم حالدن و ایمان درسلرندن بر نرسه‌ده کرماسون، بلکه اوچونچی دورتنچی صنفده قصقه‌غنه شفاهی معلومات ایله بو قسم تمام ایدلسون دیم». بو مقاله‌ده ملت ایچون مقصد بولغان ترقیگه خلاف بولغان رائحه کیلب تورا، مکتبلرمزده ایمان عقائد درسلری معلم جنابلری دیدکنچه مکتبلرمزنی روحسز ایدر درجه‌ده اولماقی شویله طورسون لازم درجه‌سیده بیله یوقدر. برنچی ایکنچی صنفلرده ایمان عقائد درسلری آصلا کرتلماسه اول سنه‌لرده بالالرمز ملتنك قایو صنفنه داخل اوله‌چق؟ اقتضاء زمان ایله اوچونچی دورتنچی صنفلرده اوقمق میسر اولماسه (کوب وقتده طوغری کیله) اول وقتده بزم مکتب بمشـی ملت ایچون نیندی یمش اوله‌چق؟ ایمان و اسلامدن معلوماتی اولمغاچ ملتمزنی نیچك ایدوب حمایه ایده‌چك؟ ایشته شول قدرنی گنه فکرگه آلنسه ایمان عقائدلرمزنی دگل سطحی بلکه واضح ادله‌سی ایله بالالانك کوکلنه اورنلاشدرمق ضرور اولسه کرك ظننده‌مز.

مکتبلرمزده روحسزلك اولسه، ایمان عقائد درسلرینك کوبلگندن اولماینچه باشقه جهتدندر. آنکچون بزم علم اشیا درسلرمز حساب، جغرافیه، تعلیم کتابت الحاصل هر بر اسباب معنویه‌مز ناقصدر. البته بونلرنی تکمیل ایتمگه سعی قیلمق اسبابنه کرشمك ضروردر، علم دنیاویدن تأمین معاش، بقاً حیات ایچون لابد منه بولغان فنون حاضره‌دن خبردار اولمق، مکتبلرمزده اوقوتمق وجیبهٔ عبودیت اولمقنده شبهه اولنماز. «وابتغ فیما آتاك الله الدار الاخرة ولا تنس نصیبك من الدنیا واحسن کما احسن الله الیك» ایشته شوشی اسباب معنویه‌مز تکمیل ایدلسه مکتبلرمزدن روحسزلك ده بته‌چك، تأمین حیات، بقاً ملت‌ده میدان آله‌چق. ایشته بزم بیلدکمز و آڭلادقمز شول قدر.

امام ومدرس صابر آخوند زاده اورمانچییف.

طاهبوف «پشلی».

مراسله ومخابره

سعید پاصادی. ـ «ولا رطب ولا یابس الا فی کتاب مبین» (انعام ۵۸) آیت شریفه‌سنده همه شی حقنده قرآن شریفده معلومات اولدیغی آڭلاشلور. صوڭ وقتلرده حادث اولان ایلکتریق، هوا کویمه‌لری و بخار ماشینه‌لری کبی شیلرگه دائر معلوماتلرده وارمیدر؟

ع. جعفرف.

«شورا»: ـ قرآن شریف، دینی وروحانی بر کتاب اولوب انسانلرنڭ کوڭللرینی و اخلاقلرینی تصفیه و تهذیب ایتمك طریقلرینی تعلیم قیلور. شونڭ ایچون بو کتابنی تاریخ و جغرافیا، هیئت واتنوغرافیا و غیر بو کبی فنی اثرلر صفلرینه قویمق مناسب دگلدر. مع ما فیه علم و قدرتی چیکسز اولان حق سبحانه و تعالی کلامی اولدیغندن دینی واخلاقی فرمانلر آراسنده و یاکه عبارت اسلوبلری ایله هر تورلی معارف دنیاویه‌گه اشارت ورمزلر وارلغنی اثبات ایدوچیلرگه انکار قیلورغه وجه یوق. بی خبر وادراکسز آدمنڭ فکر وظنلری باخبر آدملر خلافینه دلیل اولماز. آیت کریمه‌ده اولان «کتاب مبین» قرآن حقنده نص دگل، آندن باشقه بر کتاب اراد ایدلمگی ده ممکن. احتمال که بو زمان فلاسفه‌سی تعبیر ایتمکده اولان «طبیعت کتابی» مراد اولور. هر حالده قرآنده علوم اولین و آخرین، معارف اخرویه و دنیاویه وارلغی دعواسی یاکی بر دعوی دگلدر. کچن عالملردن بری: «دوه‌منڭ

طشاوی یوغالور اولسه قرآندن تابارم» دیور اولمش. هندسه، تاریخ، جغرافیا و باشقه دنیاوی فنلرگه اشارتلری اولمش آیتلرنی بر یرگه جمع ایدوچی مؤلفلر واردر. محیی الدین ابن عربی: «المرید من یجد فی القرآن کل ما یرید. لان الله تعالی یقول ما فرطنا فی الکتاب من شئ. فقد حوی علی جمیع المعارف و احاط بما فی العلم الالهی من الموافق و ان لم تتناهی فقد احاط علما بها» دیور (الفتوحات). ابن عربی بوکونده سلامت اولسه ایدی احتمال که هوا کویمه‌لری و بخار ماشینه‌لرینه اشارت ایتمش آیتلرنی ده کوستررر ایدی. و مع ذلك ابن عربیلرنی کوله‌گه آستنده قالدراچق آدملرنی دنیاغه کتورمك الله تعالی‌گه مشکل دگلدر (ولتعلمن نبأه بعد حین).

◆◆

ویرخورال - بزنك بوطرف ملالری بوکونلرده ابن تیمیه ایله مشغوللردر. ابن تیمیه حقنده: «بو آدم رسول الله قبرینه زیارت ایچون وارمقدن، آندن شفاعت صورمقدن منع قیله‌در، اولیالرنك قبر لرینه واروب استمداد قیلمقنی شرك دیه‌در. ابن تیمیه‌نی مدح قیلوچیلر اهل سنت والجماعت مذهبندن خارجلردر» دیه دعوی قیله‌لر. «انسانلر طوالر، طورالر، اوله‌لر» دیگان تاریخ عمومی کبی بزلرده طوغانمز، آشیمز و ایچامز، قمز مجلسلرنده قزو، قزو بحثلر قیلشه‌مز، فلسفه صاتامز، کرشگان نرسه‌مز یوق، بیلگان نرسه‌مز آز. شونك ایچون ابن تیمیه‌نك عقیده‌سی حقنده برگنه یول اولسه‌ده «شورا» ده یازمقگزنی اوتنه ایدك.

عمر صادق. «آخون قریه‌سی».

«شورا»: - ابن تیمیه حقنده معلومات آلور ایچون برگنه سطر دگل بلکه بر قاچ ستون ده کفایت ایتماز. بونك ترجمهٔ حالی حقنده اوزون بر رساله ترتیب ایدلنوب مذکور بحثلر شول رساله ده بیان قیلندی. مطبوعات دنیاسینه چیقدیغندن صوك شاید آلوب اوقورسز.

اوفا - بنم توبانده‌گی استفسارمه «شورا» ده جواب بیرساگز ایدی:

۱) روسچه‌ده مستعمل «غورنی اینژینیر» (Горный инженеръ) کلمه‌سنده‌گی غورنی لفظن بزم جریده‌لر طاو معناسنده استعمال قیلوب «طاو اینژینیری» کبی تعبیرلر قوللاناللر. «وقت» هم «شورا» ده نیچه کره شوندی تعبیرگه تصادف ایتدك. بوتورلی تعبیر طاو معناسنده اولان: «غورا - Гора» ماده‌سندن آلنغان ظن‌غه مبنی بولسه کیراك. بنم ظنمه کوره معدنلرنی یومشارتور یاکه أریتور اوچون قزدیروله تورغان اوچاق معناسنده اولان «غورن - Горнъ» ماده‌سندن آلنووی مناسب ایدی. بناءً علیه «غورنی اینژینیر» اورننه «طاولر اینژینیری» دیمای بلکه «معدن اوچاقلری اینژینیری» یاکه تابلسه شوکا مناسب بر قسقه‌راق عبارت ایله تعبیر ایدلورگه دیه بلمن. قایو ماده‌دن آلندقی و نیچك تعبیر مناسب ایدکی ایضاح قیلنسه ایدی.

۲) «انجیل برنابه» دیه بر انجیل یوروته‌لر. عربچه ترجمه‌سی «المنار» صاحبی طرفندن نشر ایدلمش. بو انجیل قرآننك خبر بیردکی انجیلگه موافق کورونه. لکن میسیونیرلر بو انجیلنی: «منافق یهودلر طرفندن تلبیس اوچون اختلاق ایدلمش و حاضرگی انا جیل اربعه‌نك کوب یری برینه بری مطابق اولمادقندن بر تنقید و محاکمه مجلسی و حاضرگی علوم و معارفگه تطبیق اوچون مذاکره مجلسی آوروپا ضیالی‌لری طرفندن تصور قیلنمقده‌در. شوشندای دین جهتندن بحرانلی وقتده هم بولا قالسه شو مفروض «صابور» ده تقدیم قصدی ایله دشمانلر طرفندن تألیف ایدلمشدر. اصل نسخه‌سی قایو تلده ایدکی ده معلوم توگل هم برنابه اسمنده برار حواریده بلنمای» دیه‌لر ایکان. بو نوع شبهه‌لری «برنابه» انجیلن ترجمه ایتوچی هم مقدمه‌سنده بر آز بیان ایدوب جواب بیرگان. هم کوبدن نوگل تیمر یولده «یکاتیر ینبورغ» ده نشر انجیل جمعیتی طرفندن چغارلغان برکیمسه

پویزده توغری کیلوب «بر نـابه انجیلی بارمی؟» دیه صوردقمده یوق دیـدی. ایکنچی بر روس: بر نابه دیگان کمسه‌نڭ ده انجیلی بارمنی؟ دیدی. بایاغی وکیل: «آوروپاده یکاراق چقغـان بر نابه انجیلی دیه بر انجیل یوروته‌لر. لـکن «بر نابه» نڭ کم ایدکی معلوم توگل» دیدی. ایمدی «شورا» اداره‌سندن اوتنه‌من: بر نابه حقنده تاریخی معلومات بارمی، آنڭ انجیلی اصل قایو تلده بولغان؟ اوّلده نیچك برده شـهرت تابماغان، حاضرگنه طابقان؟ دورت انجیل بر برینه هم کوب یری عقل غه مخالف بولسه‌ده استـعمالده بولوب هم شـهرت تابدیغی حالده بو عقل غه موافق بر نابه انجیلی نیچك بلنمی قالغان؟ نیچك تاریخ کتابلرنده بیان قیلنماغان؟ یوقسه حاضرگی علم و معارف زماننده ضیالیلر آراسـینه شبهه کروب اناجیل اربعه‌دن یراقلاشولری احتمال یوزندن متدینلر طرفندن یاشلرنی نصرانیتده صاقلاو قصدی ایله چغارلغانمی؟

امام محمد صابر الحسنی.

«شورا»: ــ معدنلرنڭ کوبراك الوشی تاولردن و تاو آرالرندن تابلدیغی مناسبت ایله اینژینیرلری «تاو اینژینیری» دیه آتالمش اولسه کرك. بوندن باشقه آلماز، تاپاس کبی قیمتلی تاشـلر تابوله طورغان اورنلرده اوشنداق آلتون، نیفت، توز کبی معدنلر چیقا طورغان یرلرده اوچاق (Горнъ) یوقدر. «غورنی اینژینیر» سوزی اگرده اوچاق معناسنده اولان Горнъ دن آلنمش اولسـه ایدی آنڭ صفتی Горный دگل بلـکه Горновой رسمنك اولور ایدی. بر نابا انجیلی حقنده ایکنچی بر فرصت وقتده یازسه‌ق کرك.

◆◆

طرویسکی ــ «کتب ستّه» رساله‌سنده اوشبو اورنلرده شبهه‌لرمز وار: ۱) ۱۵ نچی بیت حاشیه‌سنك «عبادله» نڭ «عبـدل» جمعسی ایدیکی بیان ایدلمش. اوقیانوس صاحبی ایسه بونی انکار قیلوب: «عبـادله عبدل جمعسی دگل بلـکه عبدالله لفظینڭ معنای جمعندن منحوت و متصرف» دیمشدر. بونلرنڭ آراسنده نه فرق وار؟ ۲) عبدالله اسملی صحابه ایکیوز قدر اولدیغی حالده اوقیانوس ایسه نیچون بونلرنی «یوز یکرمی» اولمق اوزره کوسترمشدر؟ ۳) عبدالله بن مسعودنی حنفیلر «عبادله» دن صانادقلری حالده قاموس صاحبی نیچون: «عبدالله بن مسعود عبادله‌دن دگل» دییور؟ ٤) حدیث یازمقنڭ درستلـگنی بیلدرمکده و ابو هریره طرفندن مروی اولان حدیت: «اکتبوا لابی شاه» اولدیغی حالـده ۱۹ نچی بیتده بو حدیث: «اکتبوا لابی فـلان» عباره‌سیله قید اولنمش. بویله صورتده اسـم ظاهر یرینه کنایه قوللانمقده حدیث‌گه خلل کلمازمی؟ ۵) ابوشاه صحیحین ده مذکور اولدیغی حالده بونڭ ترجمهٔ حالی مفصل یازلمق لازم ایدی، حالبوکه بزلر بونڭ ترجمهٔ حالینی هنوز کوره آلمادق.

معلم حاجی احمد بن حسین العبیدی.

«شورا»: ــ عبادله حقنده اولان اوقیانوس سوزی «تاج العروس» عبارتنی ترجمه ایتمکدن عبارتدر. شول اورننی یازدیغمز وقت «تاج العروس» غه مراجعت ایتمش ایدك، لـکن بونڭ: «العبادلة جمع عبدالله علی النحت لانه اخذ من المضاف وبعض المضاف الیه لا انه جمع لعبدل کما توهمه بعضهم» دیدیکندن مرادی نه ایدیکن آڭلامادق، شونڭ ایچون اوز مزگه آڭلانمش اولان عبدل جمعسی ایدیکن اختیار ایتدك. بو سوز لغت عالملرندن اولان مطریزی (٦۱۰ ده وفات) دن منقولدر. ۲) الاصابه‌ده عبدالله اسمنده ۵۳۹ عدد صحابه صانالمشدر. فقط بونلر آراسندن حدیث روایت ایدنلر اسد الغابه‌ده مذکور اولدقچه ۲۲۰ عدد در. اوقیانوس نسخه‌سندن سهو اوله‌رق «ایکی» کامه‌سی توشوب قالمش ده عبارت: «یوز یکرمی» اولوب چیقمشدر. ۳) قاموس صاحبی عبدالله بن مسعودنی عبادله‌دن صاناماديغی حنفی اولمادیغی ایچوندر. ٤) حدیثنی: «اکتبوا لابی فلان» صورتنده یازوچی بز دگل، بلـکه بخاری شویله روایت ایتمشدر. بونده ضرر یوق. امام ترمذی «ابوشاه» عبارتی ایله نقل ایتمش ایسه‌ده بز بخاری روایتنی یازدق.

۵) ابوشاه صحیحین ده یوقدر . مشهور صحابه‌لردن اولمادیغی سببلی ترجمه‌سی مفصل ذکر ایدلمامشدر . مع مافیه تراجم اصحاب کتابلرنده اسمی مـذکوردر . (الاستیعاب ج ۲ ص ۷۱۷ ، اسـد الغابه ج ۵ ص ۲۳۴ . الاصابة ج ۷ ص ۹۷) .

تقریظ

دیواری کالیندار ـ کیله‌چك ۱۹۱۱ نچی ییـل ایچون « کریموف ، حسینوف » شرکتی طرفندن نشر ایدلمش دیواری کالیندار باصلوب چیقدی . یخشی کاغد و گوزل حرفلر ایله ، حکومت بایراملری ایـله اسلام بایراملری قزل بویاولر ایله أشلانمش . بو کالیندار ، اوشبو کون‌گه قدر چیقارلوب کلمش کالیندارلرنك اڭ گوزل و اڭ نفیسلرندندر . هر کاغدنك آرقا طرفنده فائده‌لی معلومات یازلمشدر .

قواعد صرف العرب ـ مشترك الفبا . ایمان بیتلری . اوشبو اوچ اثرنی استرخان یاننده « چاپو- رین » قریه‌سنده امام حامدالله افندی ترتیب ایتمش و قزان شهرنده « مطبعهٔ کریمیه »ده طبع ایتدرمشدر . نه شیدن بحث ایتدیکلری اسملرندن آڭلاشلور .

قوت هم روح ـ ذاکر القادری افندی طرفندن ترتیب ایدلمش بو اثر ، مندرجه جهتنچه اڭ اهمیتلی شیلردن اولدیغی جهتدن آلوب اوقومقلرینی شاگردلرگه توصیه قیلمقده‌مز . حقی ۱۵ تین اولوب هر بر مشهور کتابچیلرده اولور .

تل یاریشی ـ (*) شورانك « تل یاریشی » مجموعه‌سن بو کونلرده قولمه توشروب مطالعه‌قلدم . مینم قسقا اویمچه ، شو دورت ماده آیاغینه یازلمای قالوبدی :

۱) مقاله‌لرنك اچنده اولان اجنبی سـوزلرنی الفبا ترتیبی اوز رنده کورسه‌تو کرك ایدی . بونك ایله ، مقاله یازوچیلرده هم مطالعه قیلوچیلرده قایسی سوزلر اجنبی ایدیکینی بلور ایدیلر .

۲) بو کونگه قدر مطبوعاتکه کرمه‌ی ، کوملوب تورغان اوز لغتلرمزنی هم الفبا ترتیبی اوز رنده کورسه‌تو کرك ایدی . بونك ، بو کونده لغت جیوب ماتاشوچیلرغه آزده بولسه یارده‌می تیه‌ر ایدی .

۳) چیت سـوز یازودن قاچوب مقاله ایه‌سی اوز یانندن ، بر اڭغای (مناسبت) ایله ، یاسادیغی یاڭی لغتلرنی هم باصوب قویو کرك ایـدی . یاقن زمانده قورلورغه تیوش بولغان « لغت یاساوچیلر دیرنه‌گی » اوچون بر نمونه بولوب تورور ایدی .

۴) ترجیح قامسیه‌سینك مذاکره‌سن هم قرارن ، کمنك مقاله‌سی ، نه وجه‌دن آرتق تابلوب ، برنچی یلغی شورانك کمگه تیدیکینی هم بواورنغه یازوب قالدرو کرك ایدی . بو ، آلداغی علم ایله شغلله‌نو- چیلرگه اوستده‌رك کورنوب قزق بولوب تورور ایدی . چونکه بو مجموعه دنیاده تورك بالالری یاشادقچه قوللرندن توشمیه‌چکدر .

بو مجموعه‌نی تیزلك ایله چغاروغه آشغوب بولسه کرك ، انتقاد بولمی آز بولوبدی . مقاله‌لرنك باریده انتقاد سوزگچندن اوتسه‌لر قلم توتقان جگتلرگه کوب اولـگی حاصل بولور ایدی .

انتقاد قلوچیلرنك اوز سوزلرینه‌ده انتقاد کرك بولغان اورنلر بار : عبدالحی دینه‌محمدف ـ امید ، ته‌ن ، ره‌ت ، بوران ، ساژین ، پود ، خواجه ، قاراول ـ سوزلرنی تورکچه اولماسه‌لر کرك دیمشدر . تورکچه‌دن مرادی عثمانلیلر بولسه سوز یوق . اما عمومی تورکی تلی مراد بولسه دیه‌من : سوزلر اوزمزنك حلال مالمزدر .

امید ـ سوزی یاڭلش یازلوب یوردیکندن اجنبی صانالادر . اصلده اوممق مصدرندن اسم مصدردر . درستی اومت صورتنده یازلو تیوشدر .

ره‌ت ـ سوزی اصلده ایره‌مك مصدرندن اسم مصدردر . تزمك معناسنده . درستده ایره‌ت یازلو کرك ایدی . روسـلر ئلله قای زمانلرده بونی اوزماللری یاسامشلردر .

بوران ـ بورامق مصدرندن صفت مشبهه در .

(*) بو انتقاد چیتدن یازلمشدر . « شورا » .

بورامق اصلده آغاچلرنی آرقلی تورقلی قاوب اویمکدر. بری آری، بری بیری کیلوب یاودیغی اوچون ــ قار بورای ــ دیورلر. صوکره قار یاوغان ساعتلره بوران دیولمشدر.

سازین ــ چاچ این دن بوزلمشدر. چاچمق سوزی تورکلرده بك ایسکی زمانده باردر.

تورکیلرنك نیچه تورلی توبلری نیچه تورلی چاچولردن صوك تارقایدر. قول ایله چاچلغان نرسه طبیعی ۳-٤ آرشیندن یراققه بارمایدر. شوندای مساحه‌گه تورکیلر ــ چاچ این ــ دیه آت قویمشلر. کیله کیله صوکغی چ ج‌گه آلشنمشدر. روسلر بو سوزی اوزلرینه آلدقلرنده تللرنده ج یوقلقدن Ж تاوشی ایله قبول ایتمشلر. بزده شو حالده بوتونله‌ی اولرغه تاشلامشمز.

پود ــ تورکیلر آوزنده بوت دیولور. قالن ــ قسقا ــ و ــ ایله. بوت بر معین مقدار آورلقغه قویلمشدر. تورکیلرده بیك ایسکی زماندن قالغان بر مقال بار: «بورالقی نی بوتلاما، ــ بوتی تولسا کیته‌ر اول؛ کینکه نده‌ده جای کیتمه‌س ــ بر شوملقنی ایته‌ر اول». بورالقی ــ бродяга معناسنده‌در. شوندای بوروچی نی کوب صیلاب آورلاتما، آورایورده یعنی سیمرورده بر زیان یاصاب کیته‌ر ــ دیمکدر.

خواجه ــ اصلده و درستلکده ــ قوجادر. ق خ غه آلشنوب، نه اوچوندر بر الف آرتدرلوب، نه اوچوندر آیاغینه «ه» توتاشترلوب خواجه صورتنده خطاء فاحش صورتنده یازلادر (!!)

تورکیلرده قوجامق، قوجاکدامق، قوجالامق فعللری باردر. شولردن آلنوب اسم ذات قوجا بولادر. اصل وضعنی سیاست ایه‌سینه قویلش اولوب بو کون بیك کوب تورلی معنالرغه یورگزلمشدر.

قاراول ــ بو سوز تورکیلرده بیك ایسکی زمانلرده محافظ عسکرگه آت بولمشدر. کیله کیله تورلی معنالره آلشنمشدر. قارامق مصدرینه (آول) اداتی کیلترلوب بر (آ) حذف قلنوب قاراول یاسالمشدر. بورنغی تورکی حکومتلر زماننده حکومتنك عسکری و ملکی مأمورلری (آول، أول) اداتلری توتاشترلوب یاسالمشدر. بو قبیلدن: یاساول. آراول. چاپاول. چیکداول. توراول. جورناول. چاقداول. چوراول. توقتاول. توسقاول. قایداول. بوکه‌ول. سورگه‌ول. و باشقه چیکسز شوندای سوزلر و بك مهم معنالیلری کوبدر.

ص. القورماشی ــ گیزلی، کشی، شاد سوزلری تورکچه بولماسه‌لر کرك دیه‌در.

گیز ــ سوزی تورکیچه‌ده ظرف زمان، ظرف مکان هم حال فعل بولوب یوریدر. توش گیزنده، کون باتقان گیزده، هر گیز سوزلرنده‌گی‌سی ظرف زمان اوچوندر. کیزمك، کیزله‌مك مصدرلری ظرف مکان اوچون بولغاننذن آلنمشدر. کیزه‌نمك فعلی حال فعل اوچون بولغاننذن آلنمشدر. اشته کیزلی سوزی شو ندن آلنوب یاشرن مستور معناسنده قوللانلادر.

کشی، شاد ــ سوزلرینك تورکچه بولماون اثبات اوچون دلیل کرکدر. علی العمیا ــ توگل دیگه‌ن بله‌ن توگللك لازممی؟ بره‌و چقوب کشی، شاد سوزلری تورکچه توگللر دیسه، تاغی بره‌و چقوب آیاق قول سوزلرین‌ده تورکچه توگل دیور. بویل‌چه بارلق سوزمزدن آیرلوب قالورمز. روسلر اصلا وقطعا اوزلرنکی بولماغان بلکه تورکچه اولان کوب سوزلرنی اوزلرینه مال ایتمشلر. یوغاریده مذکور قاراول‌دن

Караулъ, караулить, караульный, караульщикъ

سوزلرن چقارمشلر.

معلم حاجی معین بن شکر الله ــ بازار، تیز ــ سوزلری تورکچه بولماسه‌لر کرك دیور. اما نه اوچون؟ ــ دلیلن یازمامشدر. تورکیچه‌ده بازمق، بازنمق، بازنامق، بازنالق، بازنالق‌قلمق کبی سوزلر باردر. «باز» ماده‌سینه «آر» توتاشترلوب بازار بولادر. معناسینك هم اکتفایی کیله‌در. اولکه‌ن یازوچیلر مزدنده بری مونی اوز تلمزدن چقارو یاغن قوتله‌ب سویله‌مش ایدی. (وقت ۳ نومر).

بز شولای توشندك.

معلم حسن علی.

اشعار

« شاعرگه » خطابی ایله شعر یازوچی‌غه : موشح (*)

سوز بلن دنیاغه شاوشو بر صالیق * اوگغه صولغه باقمیچه آلغه باریق
عمری آز قالدی ، دیگان ملتنی بز * ترگزیك دنیاده قالسون اسمز
یر یوزی بلسون تاتارنڭ بارلغن * بو زمانده آڭا دولت یارلغن
دنیاغه اورناك بولورلق اش یاصیق * قولغه قول طوتشوب تیزوك آلغه باصیق
سین شکر صال ، سوزگه مین آچی دوا * سیز دریك : آچی توچیلرنی آڭا
واتولوب بتکان ، قریلغان تلنی‌ده * اونوتوب بتکان و سونگان جرنی‌ده
نیچه یللر « هر بوزوقلقلرغه باش » * دیب اویون ، نای‌لرنی قیلمشلردی فاش
چن کوڭل برلن آلارنی بز کوریك * یاڭادن اولگان یوراکنی ترگزیك
هر کشی بلسون « . . . . شاعرسون » * یوقلاماسون ، اویغاتیق آچسون کوزن
اکن ایبده‌ش ، سڭا سوزم شول‌غنه * « قوشمی چیت تل یاز تاتارچه مول‌غنه ! »
هر کشی‌ده شونده جرلرنی اوقور * جر ، یوقودن کوب کشینی اویغاتور
یاز قارنداش اویغاتیق ملتنی تیز ، * سوزی برله قچقرا سڭا « عزیز » .

عبدالعزیز مناسبوف .
« تاشکند »

ظلم

مینم عیبم فلکنی قابلاغان ، قارانغی‌لەب کوننی
طاپاق توتقان صوفرلرغه اوشاتوب آکدره تونني
سعادت کوکلرمنڭ یولدزنده یاقتیلق یوق ، تون
مگر هیچ بر عیبسز انسان اولمقمی اوار ممکن ؟ !
طبیعت حالنی آلغان ظلم انسانده مادم‌ده
خیانت باش کوتارگان . . . . آدم‌ده
یواشلق أیلەسك قارشی جزالیلر ظلم برلەن
قارشساڭ گر طاغن اول قورقته باشلی ئولم برلەن
کورونگان توسلی بولسه‌ده ظلم انسانده یوق کبی
« کوچی یتماو » آنی شول حالگه کیلترگانده یوق اونی .

ك . ابوبکری .

(*) یول باشلرندن برر حرف آلنوب ییغولسه مطلوب چیقار . « شورا » .

قهرمانغه.

بولما بر كمنكده قلی، بول تكبر، بول باطر!
يازمشڭنڭ قالقانينه قارشی طور، كوچلەن قاطر!
جيڭسه ملعون، بتسه كوچلڭ، آزغنه چداب اوطر.
قارغشڭنی طوت يورەكده، كوز ياشڭنی يوطن طور.

ياقتی بخت نورلرينی چەچه قالسه، يوقلاما.
آچ جانڭنی، كوكرەگڭنی كير، يوگور اوزاقلاما.
بولشرگه باشقەلرنیده چاقر، سر صاقلاما،
اوشان آنلرغه سرڭنی، «شك» كه آياق آطلاما.

دشمانڭ، دوستڭ جيبلسون طوتونوشوب بارڭز!
ئەنه مشرقدەگی كورنشكه تگەلەب قاراڭز.
نورلی «قوياش» نی «بولوطلر» ايزودن قوتقارڭز.
دنياغه نورلر ساچلسون ـ تيز «قوياش» چغارڭز!

سعيد سونچەلەی.

ملت يولينه (*)

قاراب تيك تورمام — بوشقه اولطرمام
اخلاصم بيك تام — ملت يولينه
آقسه ده ياشم — همت بولداشم
وقف بو باشم — ملت يولينه
توگلسون ياشم — كورسن ايبداشم
فدا بو باشم — ملت يولينه
بولدم غيرتلی — عالی همتلی
اخلاص خدمتلی — ملت يولينه
بيروب كوكرك — بزلر بيگرك
كررگه كرك — ملت يولينه
يوقلاب اولطرمای — هيچده قورقمای
كر توقتاب تورمای — ملت يولينه
توركدر بابام — بوكا ماقتانام
چغاررمن نام — ملت يولينه
راحتنی كورمك — اوينابده كولمك
عمرنی سورمك — ملت يولينه
ملتله برگه — اوزون عمرگه
كرك كيتارگه — ملت يولينه
بولسه سيگا بر — ظلم هم جبر
صيونورغه كر — ملت يولينه
بزلر ای طوغان — آنادن طوغان
بولورغه قربان — ملت يولينه

«منزوركه». رضا شاهمرادف.

(*) مكتب بالالری ايچون بر آغيزدن اوقورغه.

تنوعه

پتی ژورنال ـ فرانسيەده ١٨٦٣ نچی سنەدن اعتبارا نشر ايدلمكده اولان «پتی ژورنال» غزته سينڭ مشتريلری بر وقت آلتيوز بيڭ عددگه يتمش ايدی. (روسيه مسلمانلرينڭ بو كونگه قدر ٣ بيڭدن آرتق مشتريسی اولان ژورناللری و ٥ بيڭدن آرتق مشتريسی اولان غزتەلری يوقدر).

تركيا ايله روسيه آراسنده اولان صوغشلر ـ ايكيوز ييل مدتنده تركيا ايله روسيه آراسنده ١١ مرتبه و ٣٦ ييل صوغش اولمشدر. اوشبو صوغشلرده آقمش قانلر بر يرگه ييغولسه ايدی احتمال كه زور بر ييلغه اولوب آغار ايدی. بونده توگلمش بايلقلر ايله احتمال كه آدم بالالرينڭ بختسزلكلرينی بر قدر ينگللشدرمك ممكن اولور ايدی.

١) فيدور آلكسيڤيچ پادشاهلغنده اولوب «باغچه سرای» معاهدەسی ايله تمام اولدی، ١٦٨١ ده.

٢) ١٦٨٦ ده صوفيا آلكسيڤنا زماننده باشلانوب ١٦٨٩ گه قدر دوام ايتدی.

٣) ايمپراطور پيتر ڤيليكی زماننده ١٦٩٥ ده اولوب روسيه «آزاو» نی آلدی.

٤) مذكور ايمپراطور زماننده ١٧١١ ده. بونده ايسه روسيه اولگی صوغشده آلمش شهرلرينی تركياگه قايتاروب ويردی.

۵) ۱۷۳۹ ده آننا ایوانونا زماننده باشلانوب «بلغراد» معاهده‌سی ایله تمام اولدی.

۶) ۱۷۶۸ ده ایمپراطوریتسه یکاترینه زماننده باشلانوب ۶ ییل دوام ایتدی و «کوچك قینارجه» معاهده‌سی ایله تمام اولدی. اوشبو محاربه صوڭنده قریم مستقل خانلق اولوب قالدی.

۷) مذکور ایمپراطوریتسه زماننده ۱۷۸۷ ده باشلانوب «یاش» معاهده‌سی ایله تمام اولدی.

۸) ایمپراطور برنچی آلیکساندر زماننده ۱۸۰۶ ده باشلاب ۱۸۱۲ ده «بکرش» معاهده‌سی ایله تمام اولدی.

۹) ایمپراطور برنچی نیقولای زماننده ۱۸۲۷ ده باشلانوب ۱۸۲۹ ده «ادرنه» معاهده‌سی ایله تمام اولدی.

۱۰) مذکور ایمپراطور زماننده ۱۸۵۳ ده باشلانمش سیواستوپول محاربه‌سیدر. ۱۸۵۶ ده «پاریژ» معاهده‌سی ایله تمام اولدی.

۱۱) ایمپراطور ایکنچی آلیکساندر زماننده ۱۸۷۷ نچی ییل اولان محاربه «برلین» معاهده‌سی ایله تمام اولدی.

اوتکان بیرام.

I

حاضر ایندی اول بیرامگه اون یل اوتدی. اول بیرامنی مین عمرمده اونوتاچق توگلمن. اول بیرام مینم یورەگمه شوندی قادالوب قالغان، که‌باری قبرمڭ گی قورتلرغنه آنی صووروب چغارسه‌لر چغاررلر.

مین اول وقتده اون بر — اون ایکی یاشلرنڭ گی بالا ایدم. بز، انکایم ایله، آولدن شهرگه کوچوب ایکی آی طورغاچ اول بیرام یتکان ایدی. لکن اول بیرام باشقه‌لرغه‌غنه بیرام بولوب، میڭا بتونلای عکسی ایدی. مونه حاضر مین سزگه اول «بیرامنی» یازامن.

مینم آتام ن. آولینڭ ملاسی بولوب، آولیمز بیك فقیر بولغانلقدن، بیلگلی مینم اتکایده تیره یاق ملالرینڭ ایڭ فقیری ایدی. اتکایگه، آول خلقینڭ میچ قرینه قویوب قزدرغان (*) ایکی‌تین «صدقه»سی بیك سیره‌ك ئله‌گه ایدی. باشقه آطلی — طونلی ملالر، آولده حصول آزایا باشلاغاچ خصوصاً رمضان آیلرنده شهرگه باروب باش طانش بایلرندن بیش - آلطی آی آشاب طوررلق «فائده» ایتوب قایتالر. لکن بزنڭ اتکاینڭ آرق قارت کجه‌سندن باشقه بر حیوانی‌ده بولماغانلقدن شهرگه باروب یورودن محروم ایدی. کوب وقتلرده قوری ایکمك ایله‌گنه عمر ایته ایدك. آچلی طوقلی یاتقانلقدن بز همه‌بزده یابق - چیرلی ایدك. انکای بیگرا کده آورو ایدی، قش‌نڭ صووق کونلرینڭ برنده، انکای اویله نمازندن قایتدیده اورنغه یاتدی. مین یاش بالا بولغانلقمدن، اتکاینڭ بولای وقتسز یاتووینه برده عجبله‌نمای همان اوزمنڭ اویناومده ایدم. مونه بر وقتنی کیچده بولدی. انکای کوز یاشلرن سورتب مینم یانغه - آشخانه‌گه چقدی‌ده مینی قوچاقلاب یغلی‌ده باشلادی. مین، همان بر نرسه‌ده بلمیچه انینڭ بولای یلاون مینم ایچون — قووانبقنه یغلی دیب اویلادم. چونکه اول، هر وقتده مینی سویگانده کولوب یغلاب سویه ایدی. انکاینڭ یغلاوی بایتاقغه طارتلغانغه - کوڭلمڭ ئلله نیندی قورقنچلی حسلر قوزغالوب، مینڭ یغلی باشلادم، هم شول یغلاومدن انکاینڭ قوچاغنده یوقیغه‌ده کیتدم. ایرته‌گوسن ئلله نیندی مشقلداغان طاوشقه اویانب کیتدم: باش اوچمڭ انکایم یغلاب اوطوره!... اچم ژو ایتوب کیتدی.

انکای — «اتکاك ئولدی!...» — دیب ئوکسوب مینم اورنغه آودی.

---

(۱) قزان تیره‌سنده‌گی آوللرده، آول خلقی ملانی آشقه دشکانده هر وقتده آش کوننڭ ایرته‌سنده ایکی تین آقچه‌نی میچ قرینه قویه. اول آقچه اویله‌گه قدرلی تمام قوانی پشررلك قزه. آشدن قایتقانده ملانڭ قول اوچی قب‌قزل بولادر. آقچه‌نی بولای قزدروب بیرساڭ، آول خلقینڭ تعبیرنچه، ثوابی بیك کوب بولا ایمش.

ۋ. آ.

II

اتکای ئولوب اوچ آیدن صوڭ، فقیرلکدن آچدن ئوله‌رگه وقت یتکاچ، اتکای شهرگه کیته رگه قرار قیلدی.

چونکه آولده طورو تمام ممکن توگل درجه‌سینه کیلوب یتکان ایدی. قارت کجه‌مزده صاتلوب اتکاینڭ جنازه‌سینه تونلغان، اوی جهازلری کورشی صافی بایغه صاتلوب آشالغان ایدی. ئه یورطه‌ز و قف یورطی بولغانغه آنی صاتو ممکن توگل ایدی. شوشی کونلرده یاڭی ملا کیله‌سی دیگان خبر چقغاچ، اتکای: «ایندی بو یورطده طورو ممکن توگل، چونکه، اول ملا کیلگاچ بزگه ایکنچی بیرگه کوچمی حال یوق. ایڭ یاخشی‌سی: بز قزانغه کیتیك، آنده بلکه بر ه‌ر اش طابوب طماق طویدرربز هم سینیده اوقوتورمن» دیب، میڭا قزانغه کیتو کیره‌کلگن سویله‌دی.

اوچ کوندن صوڭ، بز، آرغی اوچنڭ خیر الله آغاینڭ آطینه بار نرسه‌لرمزنی تویاب آول برله ایسه نله شوب چغوب کیتدك.

یولده کورگان جفالرنی یازوب اوقوچیلرم زار-قماسون دیب، قزانغه کیلوب، آنده قارشی آلغان بیرامنی ـ «اوتکان بیرامنی» گنه یازمقچی بولامن.

III

قزانغه کیلگانگه ایکی آی، اتکای ئولگانگه بیش آی بولدی. قزانغه کیلگانده اتکایگه صووق تیوب، اول همان آوروب یاطا ایدی. مین «مدر-سهٔ . . .» نڭ ابتدائی قسمنده اوقی باشلاب کون صاین مکتب اداره‌سندن بیش‌تین آقچه آلوب اتکایگه بره‌ر نرسه آلوب قایتا ایدم. هم قزانده اتکاینڭ بلشلرندن بعضیلری قایسی بر وقتده بزگه اعانه‌ده قیله طورغان ایدیلر. مکتبده تعطیل وقتی یتدی. اداره‌دن آلا طورغان بیش تین آقچه‌ده بیرلمی باشلادی، چونکه آنی سبقغه کیلگان کوننی گنه بیره ایدیلر. بزگه چن آچلق کونلری کیلوب یتدی. بو وقتده اتکاینڭ آورووی تمام کوچایگان ایدی.

مونه عرفه کونده کیلوب یتدی. نیشلرگه کیره‌ك؟ اتکای تمام ئولم حالینه کیلگان. بایناق اویلاغاندن صوڭ، بر قاپچق آلدمده اورامغه چغوب کیتدم. اوقوچیلرم! سز بلکه قاپچق آلوب چغونی بیك آسان اش دیب اویلیسزدر؟ یوق! آرقاغه قاپچق آلوب چغودن ئولو، مڭ ئلوش آرتق! برده چقماغان بولور ایدم، اتکای ئولرگه یاطا، آشارغه یوق!... کون بویی یوروب، آروب، طالوب کیچکه طابا اویگه قایتوب کردم. نی کوزم بله کوریم؟! اتکای تمام ئولو حالینه کیلگان! ...

ـ اتکایم، اتکایم! ... جواب یوق. مسکینه‌م ایده نگه صوزلوب یاتقان. آغاره باشلاغان اوزون قاره ساچلری مندرگه طارالوب کیتکان. ماتور جاذبه‌لی قاره کوزلری ئلله قایده یراقغه - بر نقطه‌غه قاراب قالغانلر. ته‌ننده بر حرکت یوق. باری کوکره‌گی، جیش-جیش صولاو بله بر منوب بر توشوب آزغنه حرکت‌که کیلوب طوره. اتکاینی بو قیافتده کوروب ئلله نیندی قورقنچلی حسلر ایله چولغانوب آلندم.

ـ اتکایم، اتکایم! نیك ده‌شمیسڭ؟... آشیسڭ کیلمیمی؟....

همیشه جواب یوق. مین یغلی باشلادم. آقرنلاب بولمه‌ده قارانغولاندی. باری اورامده‌غی فانارلردن، قار یابشوب قاتقان تره‌زه‌لر آرقلی، انینڭ گه‌وده‌سینه بر آزغنه یاقتی توشوب، آنڭ ماتور یوزن، گوزل قیافتده یاقتورته ایدی.

تره‌زه یانندن، قوللرینه بیرامگه آلغان نرسه‌لرن طوتب آشغوب آشغوب اویلرینه قایتوب بارا طورغان کشیلر اوتوب کیته‌لر. همه‌سیده ایرته‌گه کیله‌چك شاد لقلارغه اچلرینه صیوشه آلمی یوریلر. ئه مین؟!... آلار همه‌سیده ایرته‌گه طوغانلری، آتا، آنالری، طانشلری ایله قول قصوشوب، «بیرام مبارك بولسون!» دیب بر برسن تبریك قیلشه چقلر، شادلاناچقلر، بر برسینه قونافقه یوروشه‌چکلر. ئه، مین؟! مین - اون ایکی یاشلك بالا، ئوله طورغان اتکایم نڭ صالقون حیاتسز قولن توتقان کوینچه، صالقون قارانغی کچکنه

بولمه‌ده، آنڭ ئول‌گانن کوتوب طوره‌من!... ایرته‌گه کشی شادلانغانده، مین انکایم ایله آیر یلشوب آنی ییر آستینه اوزاتاچقمن!..

ـ انیم، انکایم!... اچه‌سڭ کیلمیمی، ئه؟...

اوّلگیچه همان جواب یوق. انکای‌نڭ حرکتسز، طاوشسز یاتووی، میڭا، بوصاغادن بر آیاغی ایله کره باشلاغان ـ کیله‌چك قارا کونلرمنڭ خبری ایدی.

مین، انکاینڭ ایسان‌قالووندن امیدمنی کیسوب، آنڭ یوزلرندن کوزلرندن اوبوب یغلی باشلادم.

بو وقتده انکاینڭ یوزی نیندی شادلقلی، کوله‌چ ایدی! اول، بلکه، تیزدن اوزینڭ سویگان ایرینه قاوشوب، آنڭ ایله، ایکنچی دنیاده شادلق ایله بیرام اوتکاره‌سن اویلاب شادلانغاندر!

شول آراده تره‌زه‌گه یابشقان قار، قوبوب توشوب بولمه یاقتروب کیته هم شول وقتده، مین، انکایمنڭ، بتون گه‌وده‌سی حرکتکه کیلوب اوزون ایتوب صولاغانن کورم. بو آنڭ آقتق صولشی ایدی....

ولی آپانای.

لطائف

۹۸

معتبر آدملردن برینه: «اسفندیار افندی! طریشه طورغاچ بالالرڭنی آدم ایتدڭ، هر بری گوزل منصب وعلم صاحبلری اولدیلر» دیدیکلرنده اسفندیار افندی: «درست سویلی‌سن، بالالرم آدم اولدیلر فقط اوزم أت اولدیغم صوڭنده!» دیه جواب ویرمشدر.

۹۹

یاقین آولده اولان مکتبدن قایتوب‌ده اوینڭ بر پوچماغنده کیوم گه‌بورکانوب مدر مدر اوقوب اوطوروچی بالاسینڭ صرف اوقودیغنی ڈڭلاب طوردیغی صوڭ گویا صناب قارامق نیتی ایله آتاسی اولان ملا: «اوغلوم! ضرب نه صیغه‌سی؟» دیه صورمش. بالا ایسه اوستندن کیومنی آلوب: «فعل ماضی معلوم غائب‌در، معناسی صوقدی اوتکان زمانده!» دیه توقتادیغی صوڭ آتاسی بوڭا قوشوب: «بر ایر» دیمش. بالاده: «اول بر ایر اوتکان ییلده ایدی اما بو ییلده آنسی یوق!» دیمش. (اوتکان ییلغی خلفه‌سی «فعل ماضی معلوم، غائب، معناسی‌ده صوقدی اوتکان زمانده بر ایر» دیه بیکلاتدیکی حالده بو ییلغی خلفه‌سی: «فعل ماضی معلوم، غائب، معناسی‌ده صوقدی اوتکان زمانده» دیه‌گنه بیکلاتکان، اما بالا بونلرنی هیچ آڭلامقسزین یادلاغان ایمش).

۱۰۰

بر آدم، مشهور جاحظ حضورینه واروب: «سزنی پك تابقر جوابلی دیه‌لر، شوندی جوابلردن بر آزنی بڭا اوگرتسه‌ڭز ایدی، بن بالقصد شونڭ ایچون حضورڭزغه کلدم. مثلا بڭا: ـ ای زناچی خاتون ایری! ـ دیسه‌لر شونلرغه نه کبی جواب ویریم؟» دیدیکنده جاحظده: «درست سوزگه نه آیتورگه کرك؟ برشی آیتمای تیك طوررسن!» دیمشدر.

محرری: رضاء الدین بن فخر الدین.

ناشرلری: محمد شاکر و محمد ذاکر رامیفلر

«شـورا» اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان ادبی، فنی و سیاسی مجموعه‌در.

آبونه بدلی: سنه‌لك ۵، آلتی آیلق ۲ روبله ۶۰ کاپك.
«وقت» برلن برگه آلوچیلرغه:
سنه‌لك ۹، آلتی آیلق ٤ روبله ۶۰ کاپك‌در.

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ: НА 2-й СТР. ОБЛОЖКИ 30 КОП., НА 3 и 4 СТР.—20 К. ЗА СТРОКУ ПЕТИТА.
АДРЕСЪ: г. Оренбургъ, Редакція журн. „ШУРО“.

اورنبورغده «وقت» مطبعه‌سی.

ТИП. ГАЗ. „ВАКТЪ“ ОРЕНБУРГЪ.